

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультет міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної економіки**

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 05 Соціальні та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 051 «Економіка»

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Україна в процесах міжнародної трудової міграції»
(назва теми)

здобувача ПРУСА Назара Сергійовича
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: к.е.н., професор МУСІЄЦЬ Тетяна Вікторівна
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри
міжнародних фінансів: **д.е.н., професор Мозговий О.М.**

(підпис)

Київ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародних фінансів

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 05 Соціальні та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 051 «Економіка»

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант) освітньо-
професійної програми «Міжнародна
економіка»

_____ Ярослава СТОЛЯРЧУК
«__» _____ 2025 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародних фінансів

_____ Олег МОЗГОВИЙ
«__» _____ 2025 р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти ПРУСУ Назару Сергійовичу

денної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему: «Україна в процесах міжнародної трудової міграції»

Тему затверджено наказом ректора Університету від «09» грудня 2024 р.

№ 2032-ст.

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах: наукових публікацій та аналітичних звітів, міжнародних досліджень з питань міжнародної трудової міграції, статистичної інформації міжнародних організацій, національних відомств й неурядових структур, інших офіційних джерел щодо обсягів міжнародної міграції.

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	Теоретико-методична основа дослідження процесів міжнародної трудової міграції
Розділ 2	Аналіз міжнародної трудової міграції в світі

Об'єкт дослідження	процеси міжнародної трудової міграції в умовах глобалізації
Предмет дослідження	теоретико-методичні засади, інституційні механізми регулювання та соціально-економічні наслідки трудової міграції для України в умовах війни
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи	дослідження впливу процесів міжнародної трудової міграції на національні економіки в умовах глобалізаційних та військових викликів (зокрема на прикладі України) на основі дослідження теоретичних засад, оцінки сучасних тенденцій міжнародних міграційних процесів та вивчення світового досвіду вдосконалення державної політики у сфері трудової міграції

Конкретні завдання, як здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1:

проаналізувати генезис міжнародної трудової міграції крізь призму економічних теорій;
визначити ключові фактори впливу трудової міграції на сучасну світову економіку
дослідити методичні підходи до оцінювання міграційних процесів

У розділі 2

дослідити сучасні тенденції міжнародної світової міграції в світовому масштабі
охарактеризувати сучасний стан трудової міграції з України;
узагальнити міжнародний досвід регулювання трудової міграції;
розробити практичні пропозиції щодо удосконалення трудової міграційної політики України в умовах післявоєнного відновлення.

**Завдання підготував
науковий керівник**

Тетяна МУСІЄЦЬ

«11» грудня 2024 р.

Завдання одержав здобувач

Назар ПРУС

«11» грудня 2024 р.

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 72 сторінки, 4 таблиці, 17 рисунків, список використаних джерел з 65 найменувань, додатки.

«Україна в процесах міжнародної трудової міграції» (назва кваліфікаційної бакалаврської роботи)

Об'єктом дослідження виступають процеси міжнародної трудової міграції в умовах глобалізації.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади, інституційні механізми регулювання та соціально-економічні наслідки трудової міграції для України в умовах війни.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи – дослідження впливу процесів міжнародної трудової міграції на національні економіки в умовах глобалізаційних та військових викликів (зокрема на прикладі України) на основі дослідження теоретичних засад, оцінки сучасних тенденцій міжнародних міграційних процесів та вивчення світового досвіду вдосконалення державної політики у сфері трудової міграції.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі *завдання*:

- проаналізувати генезис міжнародної трудової міграції крізь призму економічних теорій;
- визначити ключові фактори впливу трудової міграції на сучасну світову економіку;
- дослідити методичні підходи до оцінювання міграційних процесів;
- оцінити сучасні тенденції міжнародної світової міграції у світовому масштабі;
- проаналізувати та оцінити сучасні процеси міжнародної трудової міграції в Україні;
- дослідити вплив міжнародних процесів трудової міграції на економічний розвиток України в умовах глобалізації та війни;

– визначити напрями вдосконалення трудової міграційної політики України з урахуванням міжнародного досвіду та викликів сучасності.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розкритті міждисциплінарного характеру сучасних міграційних процесів, адаптації інструментів кількісного аналізу до вітчизняного контексту та формуванні дієвих управлінських рішень у сфері регулювання трудової міграції.

Запропоновані рекомендації можуть бути використані у практиці державного управління, розробці міграційної політики та подальших дослідженнях.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2025.

Рік захисту роботи 2025.

Ключові слова: міжнародна міграція, трудова міграція, ремітенси, демографічна криза, країни-донори, країни-реципієнти, міграційна політика

В і д г у к
про кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувача освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка» факультету
Міжнародної економіки і менеджменту

ПРУСА Назара Сергійовича
(прізвище, ініціали)

на тему: «Україна у процесах міжнародної трудової міграції»
(назва теми)

1. Актуальність теми: обумовлена необхідністю оцінки сучасних міграційних тенденцій, виявлення мотивацій трудової міграції українців та розробки ефективних механізмів її регулювання в умовах війни, що підсилює наукове й практичне значення вивчення місця України в міжнародних міграційних процесах.
2. Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи: дана кваліфікаційна бакалаврська робота має логічну структуру; проведений ретельний аналіз теорій трудової міграції; у роботі представлені сучасні статистичні, аналітичні, фактичні дані, що дозволяє глибоко розкрити тему кваліфікаційної бакалаврської роботи.
3. Наявність самостійних розробок автора: бакалаврська робота має самостійний характер, про що свідчать дані перевірки кваліфікаційної бакалаврської роботи на плагіат – коефіцієнт подібності 1 – 1.7, коефіцієнт подібності 2 – 0.6. Автор самостійно проведений аналіз сучасних процесів міжнародної трудової міграції в світі та Україні, виявлено вплив міжнародних процесів трудової міграції на економічний розвиток України в умовах глобалізації та війни; досліджено напрями вдосконалення трудової міграційної політики України з урахуванням міжнародного досвіду та викликів сучасності.
4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій: полягає в тому, що вони можуть бути використані при вдосконаленні міграційної політики України, де буде враховано міжнародний досвід та виклики сучасності щодо формування міграційних потоків трудових ресурсів країни.
5. Наявність недоліків: недоліки було виправлено під час роботи над кваліфікаційною бакалаврською роботою.
6. Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК: кваліфікаційна бакалаврська робота може бути оцінена на високу позитивну оцінку і допущена до захисту перед ЕК.

Науковий керівник: професор кафедри міжнародних фінансів, к.е.н., професор
(посада, учене звання, науковий ступінь)

(підпис)
«21» травня 2025 р.

Мусієць Т. В.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ.....	7
1.1. Генезис міжнародної трудової міграції у площині розвитку наукових теорій	7
1.2. Фактори впливу міжнародної трудової міграції на сучасну світову економіку	17
1.3. Методичні підходи до оцінювання міжнародних міграційних процесів трудових ресурсів	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ.....	37
2.1. Оцінка сучасних процесів міжнародної трудової міграції у світі	37
2.2. Аналіз та оцінка сучасних процесів міжнародної трудової міграції в Україні	43
2.3. Вплив міжнародних процесів трудової міграції на економічний розвиток України в умовах глобалізації та війни	53
2.4. Напрями вдосконалення трудової міграційної політики України з урахуванням міжнародного досвіду та викликів сучасності.....	61
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ.....	80

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

CGE – *General Equilibrium models* (модель глобальної рівноваги)

DTM – Матриця відстеження переміщень

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ВПО – внутрішньо переміщені особи

ЄС – Європейський союз

МВФ – Міжнародний валютний фонд

МОМ – Міжнародної організації з міграції

МОП – Міжнародна організація праці

МОП – Міжнародна організація праці

НАН України – Національна академія наук України

НБУ – Національний банк України

ОЕСР – Організації економічного співробітництва та розвитку

ООН – Організація об'єднаних націй

СНД – Співдружність незалежних держав

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені штати Америки

ВСТУП

У сучасному світі трудова міграція стала однією з ключових форм мобільності населення, яка глибоко впливає на соціально-економічну динаміку країн-експортерів і країн-реципієнтів трудових ресурсів. Переміщення трудових ресурсів між країнами спричиняє трансформацію ринку праці, впливає на економічну динаміку, соціальні структури та демографічну ситуацію в глобалізованому світі. Міжнародна трудова міграція тісно пов'язана з глобальними викликами сьогодення – такими як нерівність у рівнях розвитку країн, соціальна мобільність, культурна інтеграція. Зростання масштабів міграційних потоків, зміна їхньої географії та якісного складу обумовлюють проведення наукових досліджень цього явища на макро- та мікрорівнях. Особливої актуальності питання трудової міграції набуває для країн з перехідною економікою, які часто водночас виступають як країна-донор, так і реципієнт трудових мігрантів. Дослідження її чинників, механізмів регулювання та наслідків є необхідним для формування ефективної державної політики у сфері зайнятості, міграції, соціального захисту та демографічного розвитку.

Для України, яка історично виступає донором робочої сили, міграційні процеси набули нових масштабів і значення в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації. Внаслідок воєнних дій, руйнації економічної інфраструктури, погіршення безпекового середовища та загального соціального стресу спостерігається рекордне зростання масштабів зовнішньої трудової міграції, що суттєво впливає на національний ринок праці, демографію, обсяги споживання, інвестиційну активність та інституційний потенціал країни. Таким чином, об'єктивна потреба в оцінці сучасних міграційних тенденцій, виявленні мотиваційних детермінант трудової міграції та розробці дієвих інструментів її регулювання зумовлює наукову та практичну актуальність дослідження місця України в процесах міжнародної трудової міграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу міграційних

процесів на економіки країн є предметом досліджень багатьох міжнародних інституцій, громадських організацій, науковців та практиків.

Метою роботи є дослідження впливу процесів міжнародної трудової міграції на національні економіки в умовах глобалізаційних та військових викликів (зокрема на прикладі України) на основі дослідження теоретичних засад, оцінки сучасних тенденцій міжнародних міграційних процесів та вивчення світового досвіду вдосконалення державної політики у сфері трудової міграції.

Метою роботи обумовлено розв’язання наступних *завдань*:

проаналізувати генезис міжнародної трудової міграції крізь призму економічних теорій;

визначити ключові фактори впливу трудової міграції на сучасну світову економіку;

дослідити методичні підходи до оцінювання міграційних процесів;

оцінити сучасні тенденції міжнародної трудової міграції у світовому масштабі;

проаналізувати та оцінити сучасні процеси міжнародної трудової міграції в Україні;

дослідити вплив міжнародних процесів трудової міграції на економічний розвиток України в умовах глобалізації та війни;

визначити напрями вдосконалення трудової міграційної політики України з урахуванням міжнародного досвіду та викликів сучасності.

Об’єктом дослідження виступають процеси міжнародної трудової міграції в умовах глобалізації.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади, інституційні механізми регулювання та соціально-економічні наслідки трудової міграції для України в умовах війни.

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: аналіз і синтез, порівняльно-історичний метод, систематизація теоретичних підходів, графічне подання даних, економіко-статистичний аналіз, а також інструментарій економетричного аналізу та моделей загальної рівноваги.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів полягає у виявленні міждисциплінарного характеру сучасних міграційних процесів, адаптації інструментів кількісного аналізу до вітчизняного контексту та формуванні дієвих управлінських рішень у сфері регулювання трудової міграції. Запропоновані рекомендації можуть бути використані у практиці державного управління, розробці міграційної політики та подальших дослідженнях.

Інформаційною базою дослідження є статистичні матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, звіти міжнародних організацій (ООН, МОП, Світового банку, ОЕСР), аналітичні огляди, законодавчі та нормативні акти, результати досліджень провідних вітчизняних і зарубіжних учених, а також міжнародні міграційні бази даних.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

1.1. Генезис міжнародної трудової міграції у площині розвитку наукових теорій

Питання міжнародної трудової міграції привертали увагу економістів-теоретиків та практиків впродовж століть, а підходи до її пояснення еволюціонують разом з розвитком економічної думки. Теорії міжнародної міграції продовжують відображати основні постулати економічних шкіл: від класичних уявлень про вільний рух праці до сучасних кросдисциплінарних моделей (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Теорії міжнародної міграції

Джерело: розроблено автором на основі [3, 46, 56, 61]

Представники класичної економічної школи (XVIII – XIX ст.) вивчали робочу силу як один з основних факторів виробництва, підтримуючи її вільний рух та вважаючи, що ринкові механізми здатні забезпечити ефективний розподіл ресурсів [39]. В роботах Рікардо існувало припущення про відсутність

переміщення праці між країнами, проте визнавався факт переміщення робітників в країни з вищою винагородою за працю, що сприяє вирівнюванню заробітних плат. Масова міграція з Європи до «нових земель» в пошуках вищого заробітку та кращих умов життя спостерігалася наприкінці XVIII, що слугувало виділенню Е. Равенстейном «законів міграції», в яких основною рушійною силою переселення визначено економічні мотиви. Саме спостереження та проведені Е. Равенстейном аналіз заклали основу для теоретичних досліджень трудової міграції [3].

Перші повноцінні теорії трудової міграції були сформульовані неокласичною економічною школою у середині XX ст., які розглядали її в контексті раціональної поведінки (вибору) індивіда в прагненні максимізувати власний дохід. Відповідно до неокласичного підходу, основною причиною переміщення робочої сили є різниця в рівні заробітних плат та рівні зайнятості різних країн – таким чином робоча сила «перетікає» з країн з низькою оплатою праці до країн з вищою оплатою. Модель описує міграцію на мікрорівні, як особисте рішення особи на основі порівняння рівня доходів та витрат, а також на макрорівні як механізм вирівнювання цін на фактори виробництва. Найпоширенішим прикладом мікрорівневої моделі є модель Харріса-Тодаро (*Harris-Todaro Migration Model*, 1969), яка пояснює переміщення робочої сили як економічно раціональний процес, обумовлений різницею в оплаті праці з урахуванням ймовірності працевлаштування. В межах неокласичної теорії досліджується розуміння економічних стимулів міграції: від робіт щодо вирівнювання заробітних плат до формалізації моделі людського капіталу для міграції. Основна критика неокласичної теорії міграції зводиться до «спрощення» передумов міграції, зокрема зведення мотивації до переміщення виключно до економічних стимулів (рівня заробітної плати). Теорії не враховують культурні обмеження, сімейні обставини та інші фактори, що впливають на рішення про міграцію [3, 41, 56].

Кейнсіанська економічна школа не виділила окремої теорії міжнародної трудової міграції, проте її основні макроекономічні положення вплинули на розуміння міграційних процесів у повоєнний період. Фокус кейнсіанських досліджень був на досягненні повної зайнятості всередині окремих національних

економік, вони стверджували що ринкова економіка не може гарантувати автоматичного вирівнювання попиту та пропозиції праці. В цьому контексті трудова міграція розглядалася більше як об'єкт державного регулювання, а не як вільний ринок [39]. Країни Західної Європи, які дотримувалися положень кейнсіанської політики, у 1950-1960 рр. регулювали міжнародну міграцію у формі програм «гостинних працівників» з укладанням угод про залучення іноземної робочої сили для подолання дефіциту працівників в періоди розвитку. Така практика повністю відображала кейнсіанську ідею щодо узгодження міграційних потоків з цілями економічної політики, зокрема стримування безробіття та стабілізацією ринку праці. Міграція розглядалася як інструмент усунення дисбалансів на внутрішньому ринку трудових ресурсів, водночас увага приверталася й до обмежень використання даного інструменту – за наявності соціальних гарантій та певного регулювання рівня оплати праці, вирівнювання ринків праці за допомогою міграції є ускладненим [56]. Таким чином, у кейнсіанському підході міграція була одним з аспектів державного управління економікою, а не виступала самостійним ринковим механізмом.

Марксистська економічна теорія (XIX–XX ст.) розглядала трудову міграцію через призму класових відносин, нерівного розвитку та експлуатації праці капіталом. К. Марксом було введено поняття «резервної армії праці» – надлишкового пролетаріату, до якого відносили і мігрантів. Вважаючи, що капітал зацікавлений у постійному притоку дешевої робочої сили, міграція розглядалась як наслідок розвитку капіталізму що вимагає мобільних та низькооплачуваних робітників. Ці ідеї згодом набули розвитку в межах історико-структурних теорій міжнародної міграції [3]. Відповідно до них міграційні потоки обумовлені глобальною економічною нерівністю: промислово розвинені країни (країни «ядра») експлуатують ресурси периферії, вилучаючи з них у тому числі трудові ресурси. Руйнування традиційних економік і стимулювання трудової міграції з периферії до центру внаслідок експансії капітал з розвинених країн у менш розвинені регіони розглядається в рамках світ-системної теорії І. Валлерстайна [46]. Індустріальні країни створюють попит на дешеву робочу силу, а бідні країни

залишаються постачальником трудових ресурсів. Цей підхід підкреслює структурні причини міграції – глобальна нерівність, залежність та потреба в капіталі. Структурні та марксистська теорії підкреслюють, що міграція підтримує капіталізм, формуючи транснаціональний пролетаріат і стримуючи ріст заробітних плат в країнах-реципієнтах.

Інституціональна школа економіки наголошувала на ролі соціальних інститутів, норм і організацій у функціонуванні ринків, включно з ринком праці. Відповідно до інституціонального підходу, міжнародна міграція не є виключно результатом індивідуальних оптимізаційних рішень щодо власного доходу чи дисбалансів в рівні оплати праці – вона є елементом інституційного середовища [56]. В роботах ранніх інституціоналістів підкреслювалося значення законів про імміграцію, профспілок, корпоративної політики найму та інших «правил гри» при управлінні міграційним потоками. Державна імміграційна політика, міжнародні двосторонні а багатосторонні угоди, наявність агентств з найму чи навіть етнічних громад – ці інститути можуть як стимулювати, так і гальмувати переміщення робочої сили. Таким чином інституціональний погляд доповнював неокласичне розуміння міграції, розглядом цього процесу через опосередкований вплив соціальних структур [3, 44]. У другій половині XX ст. з'являються роботи, присвячені «міграційній індустрії» – мережі посередників, агентів, перевізників, правових та нелегальних організацій, які підтримують міграційні потоки незалежно від початкових причин їх виникнення. Згодом ці ідеї набули формалізації в інституційній теорії міграції, оскільки ринки праці завжди були «вбудовані» в соціально-правовий контекст.

До другої половини XX ст. економічною наукою було сформульовано кілька базових підходів до пояснення міжнародної трудової міграції. Зокрема класичними та неокласичними теоріями підкреслено роль ринкових сил та індивідуальних стимулів, кейнсіанськими та інституціональними – значення держави та соціальних інститутів, а марксистськими та структурними – вплив глобальних структур нерівності [61]. На цьому підґрунті з 1970-х рр. почали з'являтися більш специфічні теорії, які намагалися пояснити різні спекти міграції з урахуванням різноманітних

чинників. До «вагомих» теорій, які пояснюють як виникнення міжнародних міграційних потоків, так і їх розвиток з плином часу, варто віднести теорію сегментованого ринку праці, нову економіку трудової міграції, теорію соціальних мереж, інституційну теорію міграції та теорію кумулятивної казуальності – кожна з яких пропонує власний «набір» пояснень щодо феномену трудової міграції, часто доповнюючи одна одну [56].

Теорія сегментованого ринку праці, відома також як дуальна теорія, була запропонована у 1970-х р. групою дослідників на чолі з М. Піоре на основі аналізу ринку праці розвинених країн. Теорія переміщує акцент з мотивів пропозиції робочої сили (бажання мігрантів виїхати) на мотиви попиту в країні призначення. Відповідно до теорії, індустріально розвинені економіки формують подвійний ринок праці: первинний сектор з добре оплачуваними, стабільними та престижними робочими місцями, та вторинний сектор з низькооплачуваною, некваліфікованою та нестабільною роботою, якої місцеві жителі уникають. Ці фактори сприяють формуванню стабільного структурного попиту на іноземних робітників для заповнення численних вакансій у вторинному секторі [3, 46]. Стабільність попиту на дешеву робочу силу посилюється також демографічними тенденціями (старіння населення розвинених країн збільшує попит на доглядальниць та інші послуги). Таким чином міграційні потоки ініціюються не лише факторами бідних країн, а й структурним попитом розвинутих економік. Теорія дуального ринку пояснює міграцію до розвинених країн навіть в періоди її економічних спадів – оскільки існують сегменти ринку, які тримаються окремо від загальної кон'юнктури і завжди потребують трудових ресурсів. В межах теорії, мігранти розглядаються як відповідь на інституційні особливості ринку праці в країні призначення, водночас дещо нехтуються фактори пропозиції (обставини на батьківщині мігрантів) та факт того, що значна частка міграційних потоків відбувається поза офіційними програмами переміщення робочої сили. Попри це, теорія сегментованого ринку суттєво збагатила розуміння міграції, показавши, що причини міграції криються не лише у країнах, звідки виїжджають, а й у внутрішній структурі економік, куди приїжджають трудові мігранти [56].

Нова економічна теорія трудової міграції (*New Economics of Labor Migration*) виникла в 1980-х рр. як розвиток неокласичного підходу, в якій «одиницею» аналізу виступає вже не окремий індивід, а домогосподарство (сім'я). В теорії обґрунтовується, що рішення про міграцію приймається особою не ізольовано, а в межах обговорення сімейним колективом, що прагне оптимізувати загальний рівень добробуту та мінімізувати ризики. Таке домогосподарство може відправити одного чи кількох своїх членів за кордон на заробітки, щоб диверсифікувати джерела доходу і застрахуватися від неврожаю, безробіття чи інших негараздів вдома [44, 56]. Трудова міграція розглядається як спільна інвестиція сім'ї: мігрант переказує частину доходів рідним, підвищуючи їх рівень життя і компенсуючи можливі втрати від локальних економічних шоків. Таким чином, міграція виконує і функцію страхування: за відсутності розвинених ринків кредитування чи страхування в країнах, що розвиваються, домогосподарства самостійно «страхують» себе через географічне розділення джерел доходу. Нова економіка міграції також звертає увагу на те, що успіх міграції вимірюється не лише заробітком мігранта за кордоном, а тим, як це покращує добробут всього домогосподарства. Теорія пояснює і явище повернення мігрантів. На відміну від неокласичної теорії, в якій повернення часто трактувалося як невдача (недосягнення очікуваних прибутків), у моделі нової економічної теорії трудової міграції повернення є природною частиною міграційного циклу [41]. Мігрант може повернутися додому, накопичивши капітал або знання, щоб надалі забезпечувати родину на батьківщині – стратегія максимізації вигоди продовжується вже після повернення через використання накопичених ресурсів. Дана теорія додала до розуміння міграції важливі елементи: роль сімейних зобов'язань, ухвалення спільних рішень, мінімізацію ризиків, використання досвіду після повернення. В сучасних умовах, коли перекази мігрантів стали значним фактором розвитку багатьох країн, саме цей підхід пояснює, чому домогосподарства продовжують відправляти членів родин за кордон навіть за відносно невеликого виграшу в заробітках – адже йдеться про стабільність доходу та доступ до капіталу, які вдома недосяжні.

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. виникли мережеві теорії міграції, які зосереджуються на впливі міжособистісних зв'язків між мігрантами та їхніми громадами, які зокрема впливають на продовження міграційних потоків. Теорія соціальних мереж стверджує, що кожен мігрант, оселившись за кордоном, зменшує «вартість» і ризики міграції для наступних вихідців зі своєї місцевості. Родичі, друзі та знайомі утворюють мережу, через яку передається інформація про маршрути, вакансії, умови життя; новоприбулі можуть розраховувати на початкову підтримку земляків. У результаті діє ефект ланцюгової міграції: наявність знайомих мігрантів суттєво підвищує ймовірність того, що інші з тієї ж спільноти теж мігрують. Цей процес має кумулятивний характер: з кожною новою хвилею вихідців міграція стає все більш масовим явищем, поки не досягне певного насичення [3, 56]. Мережевий підхід пояснює, чому міграційні потоки можуть тривати навіть після зникнення початкових економічних причин. Навіть коли різниця в заробітках між країнами зменшується, люди все одно їдуть у країни з вже сформованими діаспорними громадами, адже соціальний капітал мереж забезпечує підтримку та нові можливості. Соціальні зв'язки виступають нематеріальним ресурсом, який знижує індивідуальні бар'єри для міграції. Особливо сильні міграційні мережі у випадку сімейного возз'єднання, коли один мігрант з часом залучає всю родину. У деяких спільнотах міграція стає соціальною нормою — молодь виростає з очікуванням виїхати за кордон. Сучасний розвиток інформаційних технологій і транспорту посилив мережеві ефекти, полегшивши підтримку зв'язку з діаспорою. Таким чином, мережеві теорії доповнюють економічні моделі, вводячи поняття «соціального капіталу» як важливого чинника, що сприяє міграції.

Розвиток історико-структурного підходу відобразився в положеннях світ-системної теорії міграції, яка розглядає міграцію як наслідок розширення глобального капіталізму та транскордонного переміщення капіталу. При «проникненні» транснаціональних компаній з «ядра» до периферійних регіонів порушується місцева економічна структура – занепадають традиційні галузі, дрібне сільське господарство, місцеві жителі долучаються до ринку споживання

глобальних товарів. У відповідь відбувається масова мобілізація робочої сили: люди або переміщуються всередині країни (сільська молодь – до міст), або емігрують за кордон у пошуках засобів до існування. Фактори, що привносять капітал у периферію, породжують і рух праці у зворотному напрямку – до центру. Нерівноправні зв'язки між країнами (через торгівлю, інвестиції, військову присутність тощо) створюють канали для переміщення людей. Периферія інтегрується в світову економіку на умовах, що вигідні «ядру», і масова еміграція робочої сили – один із результатів цієї інтеграції. На відміну від чисто економічних моделей, світ-системний підхід менш зосереджений на індивідах і більше – на структурних силах і відносинах влади [39, 56].

Ще однією сучасною моделлю дослідження міжнародної трудової міграції є теорія кумулятивної каузальності, яка узагальнює ідеї про те, що сама міграція виступає рушійним чинником породження ще більших міграційних потоків. Основним положенням теорії те, що кожне переміщення («акт міграції») впливає на соціально-економічне середовище як у країні походження, так і в країні призначення, змінюючи умови для наступних переміщень. Зокрема масовий виїзд працездатного населення з певного регіону може призвести до зниження там рівня кваліфікації, появи дефіциту кадрів або змін у розподілі земель та доходів, що, своєю чергою, може стимулювати ще більше виїздів. В теорії виокремлено кілька різноспрямованих кумулятивних механізмів: зміна розподілу доходів (ремітенси підвищують відносний добробут родин мігрантів, інші теж прагнуть такого покращення), зміна розподілу землі, еволюція місцевих економічних структур (інвестиції мігрантів можуть витіснити традиційну економіку), розвиток соціальних мереж (кожен мігрант збільшує мережу, що спрощує шлях наступним). Теорія кумулятивної каузальності певною мірою підсумовує багато попередніх теорій: вона показує, як первинні причини міграції (будь-то різниця в заробітках чи попит на робочу силу) можуть доповнюватися вторинними ефектами, породженими самою міграцією. Це допомагає зрозуміти, чому міграція часто має лавиноподібний характер [41, 61].

Існуючі на сьогодні теорії трудової міграції не є взаємовиключними.

Навпаки, вони описують різні аспекти складного явища міжнародної трудової міграції. Порівняльну таблицю теорій міжнародної трудової міграції наведено в табл.1.1 та дод. А. Сучасна наукова дискусія щодо передумов та наслідків міжнародної трудової міграції спирається на зазначені теорії та розвиває низку ключових понять і моделей.

Таблиця 1.1 – Порівняння основних теорій трудової міграції

Теорія / підхід	Ключова ідея та положення
Класична школа (XVIII–XIX ст.)	Вільний рух праці як частина ринкової рівноваги; міграція сприяє ефективному розподілу ресурсів і вирівнюванню зарплат між регіонами.
Неокласична теорія (сер. XX ст.)	Міграція як раціональний вибір індивіда, що максимізує дохід на різниці в рівнях заробітку та зайнятості між країною походження і призначення; мігрант порівнює вигоди та витрати переїзду.
Кейнсіанський підхід (серед. XX ст.)	Держава активно впливає на міграцію, міграція розглядається як інструмент усунення дисбалансів, але не автоматичний.
Марксистський та історико-структурний	Міграція як наслідок розвитку капіталізму, потреби капіталу в дешевій робочій силі. Нерівність між країнами «ядром» і «периферією» зумовлює переміщення праці з бідних регіонів до багатих.
Теорія сегментованого (дуального) ринку праці	Стійкий попит на іноземних працівників у низькому сегменті ринку праці розвинених країн. Місцеві працівники не бажають працювати за низьку платню чи в важких умовах, тому існує окремий вторинний сектор для мігрантів.
Нова економіка трудової міграції	Міграційне рішення приймається на рівні домогосподарства. Сім'я відправляє члена на заробітки, щоб диверсифікувати дохід і зменшити ризики від провалів локального ринку. Ремітенси – важливий мотив та результат.

Джерело: складено автором на основі [3, 39, 41,44, 46, 56, 61]

Базовою концептуальною рамкою залишаються фактори «виштовхування - притягування» (*Push-Pull*), які розмежовують причини міграції на фактори в країні походження, що спонукають виїхати (*push*: безробіття, низькі зарплати, бідність, конфлікти), та фактори країни призначення, що приваблюють (*pull*: попит на працю, вища оплата, кращі умови життя) [39].

В сучасних підходах міграція розглядається як інвестиція в людський капітал – індивід враховує не лише різницю в заробітках, а й витрати на переїзд, адаптацію, навчання мові тощо, сподіваючись на окупність у майбутньому. З деяких країн виїжджають найбільш кваліфіковані, а з інших – менш кваліфіковані кадри. У

вивченні впливу міграції на економіки, що розвиваються, центральним поняттям є перекази заробітчан додому. Емпіричні дослідження підтверджують скорочення рівня бідності в країнах походження трудових мігрантів. Водночас дискусійним залишається питання міграційного «ефекту розвитку» – чи сприяє трудова еміграція довгостроковому розвитку країни через перекази заробітчан, передачу знань, повернення мігрантів-підприємців, або навпаки гальмує його через втрату робочої сили, залежність від переказів).

Сучасні дослідження [15, 23, 31, 48] відзначають, що трудова міграція часто є не одноразовим та незворотним явищем. Категорія «циркулярна міграція» описує повторювані переїзди туди й назад. Більшій актуальності набуває концепція транснаціоналізму: мігранти підтримують одночасно зв'язки з батьківщиною і з країною проживання, тобто живуть «на дві домівки». Ці положення протипоставляються традиційним уявленням про те що «міграція – це одноразова зміна постійного місця проживання». В сферу досліджень питань міграції додаються питання впливу на інвестиції подібних транснаціональних практик та на ринки праці.

Економічна наука на сьогодні має у розпорядженні багатий інструментарій для перевірки міграційних теорій. Однією з найпоширеніших моделей є гравітаційна модель міграції, яка встановлює пряму пропорційну залежність обсягу міграційних потоків між двома країнами від добутку їх економічних «мас» та обернену пропорційну залежність від відстані між ними. Емпірично підтверджено, що більші і багатші країни генерують більше мігрантів, а також притягують більше, тоді як відстань та інші бар'єри (мовні, візові) знижують потоки. Гравітаційні моделі часто включають змінні, що відображають мережеві ефекти, різницю в доходах, рівень безробіття, наявність спільної мови чи колоніальних зв'язків – для кількісного оцінювання значущості тих чи інших чинників [11, 36].

В сучасній літературі з економіки міграції виділяються роботи ряду науковців, які продовжують розвивати комплексний підхід, поєднуючи соціологічні і економічні фактори міграції, пояснюють міграцію як функцію бажання людей мігрувати та їхньої реальної можливості це здійснити (включаючи

політичні та економічні обмеження), порушують питання про «глобальні втрати від бар'єрів міграції», показавши, що вільніший рух праці міг би значно підвищити світовий добробут. Сучасні емпіричні роботи використовують великі мікродані: опитування домогосподарств, панельні дані мігрантів, адміністративні бази даних перетину кордону, що дозволяє перевіряти гіпотези різних теорій.

Не зважаючи на численні наукові пошуки, що жодна теорія не може вичерпно пояснити усі аспекти міжнародної трудової міграції. Науковий консенсус полягає у використанні комплексного підходу для врахування різних рівнів та аспектів аналізу. Трудова міграція залишається багатоаспектним явищем з щонайменше чотирма рівнями взаємодії: на рівні окремої людини важливі її навички, соціальні зв'язки, схильність до ризику; на рівні сім'ї – стратегія домогосподарства; на рівні країни – економічна ситуація та інститути; на глобальному рівні – нерівномірність розвитку і політичні відносини.

Отже, генезис міжнародної трудової міграції відображає еволюцію від простих економічних моделей до складних міждисциплінарних підходів. Різні школи економічної думки – класична, неокласична, кейнсіанська, марксистська, інституціональна – внесли свій внесок у розуміння причин і наслідків міграції, враховуючи ринкові, соціальні, політичні та структурні чинники. Сучасні теорії все більше підкреслюють багатофакторність цього явища.

1.2. Фактори впливу міжнародної трудової міграції на сучасну світову економіку

Міжнародна трудова міграція суттєво впливає на глобальну економіку, трансформуючи ринки праці, демографічні структури та фінансові потоки. Сьогодні у світі налічується близько 281 млн міжнародних мігрантів (3,6% населення землі) [35] з них трудові мігранти становлять приблизно 4,7% глобальної робочої сили станом на 2024 рік [13]. Багато країн водночас є і постачальниками, і отримувачами робочої сили. Фактори впливу міжнародної трудової міграції на

сучасну світову економіку представлено на рис. 1.2.

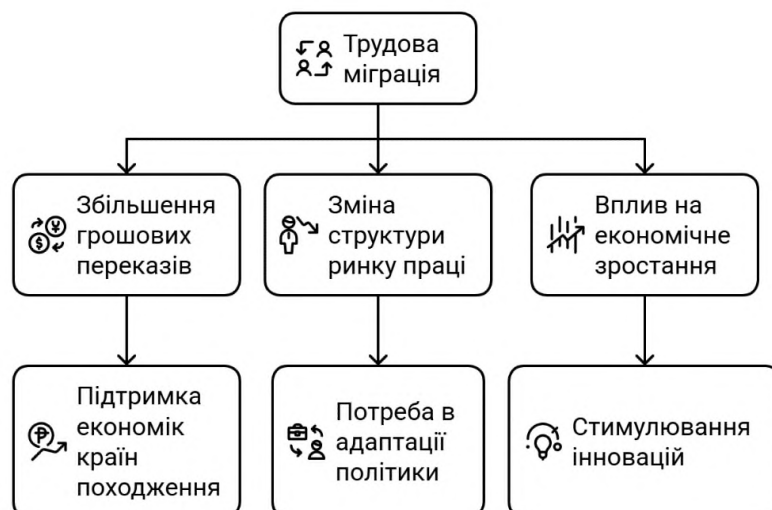

Рисунок 1.2 – Фактори впливу трудової міграції на сучасну світову економіку

Джерело: розроблено автором на основі [47, 47, 47]

Міграція безпосередньо впливає на пропозицію робочої сили, отже і на рівень заробітної плати. У країнах призначення загальний вплив імміграції на зарплати місцевих працівників зазвичай невеликий. Більшість досліджень не виявляють значного зниження середньої зарплати місцевих; якщо вплив і є, то незначний або статистично нульовий. Дослідження ринку праці Великобританії у 2003–2018 засвідчили, що імміграція майже не позначилась на середніх заробітках: деякі види робіт фіксували невелике негативне відхилення для некваліфікованих працівників, тоді як інші – навіть позитивний ефект для більш кваліфікованих. Одночасно мігранти створюють додатковий попит як споживачі, стимулюючи економіку і потенційно підвищуючи оплату праці в інших галузях. Зважаючи на те, що кількість робочих місць не є константою, приплив трудових ресурсів часто супроводжується зростанням попиту на робочу силу та появою нових робочих місць [31].

У країнах походження масовий відтік працівників, скорочує пропозицію робочої сили, що у короткостроковій перспективі може підвищувати заробітки тих, хто залишається. За даними дослідження [25] еміграція створює особливо помітний приріст зарплат для неемігрантів, з навичками схожими на навички тих, хто виїхав,

адже саме в цих сегментах виникає дефіцит кадрів. Проте цей виграш може бути короткостроковим якщо виїзд висококваліфікованих кадрів призводить до занепаду цілих секторів. У довгостроковому періоді відтік талантів шкодить економіці країни-донора, оскільки втрата великої кількості освічених фахівців веде до зниження загальної продуктивності та розвитку. «Відтік мізків» призводить до уповільнення розвитку економіки країни походження, особливо при відсутності заходів для повернення спеціалістів та залучення інвестицій.

Потоки трудових мігрантів також впливають на показники зайнятості. У країнах-реципієнтах побоювання щодо масового безробіття серед місцевих працівників через приплив мігрантів здебільшого не підтверджуються емпірично. Статистичні дані свідчать, що імміграція зазвичай не призводить до зростання довготривалого безробіття: економіка адаптується шляхом створення нових робочих місць та розширення виробництва у відповідь на збільшення робочої сили [31]. Мігранти заповнюють вакантні позиції в тих секторах, де є нестача працівників, тим самим зменшуючи структурний дефіцит кадрів. Крім того, мігранти, отримуючи дохід, витрачають його на місцеві товари та послуги, що підвищує сукупний попит та стимулює створення нових робочих місць. Це забезпечує певний баланс попиту і пропозиції на трудових ринках приймаючих країн.

У країнах-донорах трудова міграція, як правило, зменшує безробіття. Якщо в країні спостерігався надлишок робочої сили чи хронічне безробіття, виїзд частини громадян на заробітки за кордон розвантажує національний ринок праці. Дослідження, проведене для нових членів Європейського союзу (далі – ЄС) у 2000–2007 рр., показало, що приріст еміграції на 10% призводить до скорочення безробіття приблизно на 4% [25]. Трудова міграція виступає своєрідним «шлюзом» для надлишкової робочої сили. Водночас, така ситуація створює й виклики для країн-донорів формуючи у певних галузях дефіцит кадрів, якщо значна їх частка емігрувала – що стримує розвиток цих секторів.

Міграційні потоки змінюють також структуру зайнятості та розподіл робочої сили між секторами економіки як в країнах-реципієнтах, так і в країнах-донорах. В

країнах-реципієнтах трудові мігранти часто концентруються в певних галузях. Більшість працівників знаходять місця працевлаштування в секторах з високим попитом на робочу силу та відносно низьким рівнем заробітних плат: сільське господарство, будівництво, сфера послуг. У розвинених країнах мігранти складають помітну частку висококваліфікованої робочої сили, зокрема у Сполучених штатах Америки (далі – США) значний відсоток програмістів та інженерів є вихідцями з інших країн. Міграційні потоки змінюють структуру зайнятості в приймаючих економіках, ставлячи їх в залежність від іноземних спеціалістів або некваліфікованих робітників [9]. У країнах-донорах робочої сили відтік працівників спричиняє перерозподіл зайнятості у бік тих секторів, що менше залежать від робочої сили, яка мігрує. Це призводить до виникнення дефіциту кадрів у критичних сферах, що змушує уряди цих країн реалізовувати спеціальні освітню чи кадрову політику, або запрошувати фахівців з інших країн для компенсації втрат.

Трудова міграція визначає «соціальне навантаження» та добробут і ці впливи мають різні наслідки в країнах-донорах та країнах-реципієнтах. Соціальне навантаження проявляється у вплив міграції на системи соціального забезпечення, ринок житла, освіти, охорону здоров'я, культуру тощо. У багатьох розвинутих країнах імміграція допомагає пом'якшити соціальне навантаження від старіння населення. Як правило, мігранти молодші за корінне населення, тож вони активні на ринку праці, сплачують податки та соціальні внески, підтримуючи пенсійні та страхові фонди. Дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (*Organisation for European Economic Co-operation*, далі – ОЕСР) свідчать, що загалом чистий фіскальний внесок іммігрантів невеликий, але частіше позитивний: у більшості країн він коливається від приблизно -1% до $+1\%$ ВВП, тобто в середньому мігранти сплачують податків і відрахувань не менше, ніж одержують у вигляді соціальних послуг. Разом з тим, експерти відзначають також можливість створення локального тиску на інфраструктуру та соціальні служби в містах, куди прибуває багато іноземних працівників. Витрати на початкову адаптацію (мовні курси, підтримка біженців тощо) є інвестиціями, які починають

приносити вигоди з працевлаштуванням іммігрантів. Впродовж життя закордоном іммігранти віддають державі більше, ніж отримують, особливо якщо приїхали молодими і працюють десятки років до виходу на пенсію [16, 17].

Для країн-донорів соціальне навантаження в деяких аспектах приносить «полегшення», а в деяких – нові виклики. З однієї сторони, виїзд безробітних чи малозабезпечених осіб за кордон може скоротити рівень бідності та навантаження на внутрішню систему соціального захисту. З іншого – масова еміграція молоді призводить до деградації демографічної піраміди: в країні залишається більше літніх людей, які залежать від державної підтримки, і менше осіб що цю підтримку фінансують.

Міжнародна трудова міграція помітно впливає на макроекономічні показники країн. Збільшення кількості працюючих безпосередньо розширює обсяги виробництва, отже для країн реципієнтів робочої сили спостерігається стимулювання зростання ВВП. За даними Міжнародного валютного фонду (*International Monetary Found*, далі – МВФ) імміграція підвищує економічне зростання та продуктивність у приймаючих країнах, особливо розвинених, впливаючи на обсяги випуску продукції, продуктивності праці у коротко- та середньостроковій перспективі [8]. За оцінками ОЕСР, у багатьох розвинених країнах саме іммігранти забезпечили значну частку приросту робочої сили за останні десятиліття, без чого економічне зростання було б повільнішим [17]. Іммігранти також часто залучені в малий і середній бізнес, відкривають нові підприємства, тим самим створюючи додану вартість і робочі місця для інших.

Вплив трудової міграції на країну-донора робочої сили проявляється в двох аспектах: масова еміграція стримує потенційне економічне зростання через відтік робочої сили та людського капіталу; грошові перекази мігрантів (ремітенси) підтримують економіки країн-донорів, можливе отримання вигід від перенесення знань та інвестицій закордонних діаспор.

Грошові перекази мігрантів (ремітенси) є одним з найвідчутніших ефектів трудової міграції. За даними Світового банку (*The World Bank*) у 2023 р. обсяг приватних трансфертів до країн походження становив близько 656 млрд дол. США,

а в 2024 вже оцінювався на рівні 818 млрд дол. США [28, 23] (рис. 1.3).

Обсяги ремітенсів неухильно зростали останніми десятиліттями. Ще у 2000 р. вони становили близько 126 млрд дол. США, і за 20 років зросли більш ніж у 6 разів, що становить приблизно 650% [29]. Ремітенси перевищують обсяги прямих іноземних інвестицій та офіційної допомоги з розвитку у багатьох країнах. Відповідно до оцінок Світового банку, понад 60 країн фіксують обсяг ремітенсів понад 3% ВВП, а в деяких навіть понад 20% [22].

Із загальної суми приватних грошових переказів мігрантів, лівова частка прямує до країн, що розвиваються. ТОП-5 найбільших реципієнтів за абсолютним обсягом переказів у 2024 р. представлена Індією (129 млрд дол. США), Мексикою (68 млрд. дол. США), Китаєм (48 млрд. дол. США), Філіппінами (40 млрд. дол. США) та Пакистаном (33 млрд. дол. США). Ці свідчить про значну роль грошових переказів у підтримці економік країн з низьким та середнім рівнем доходу.

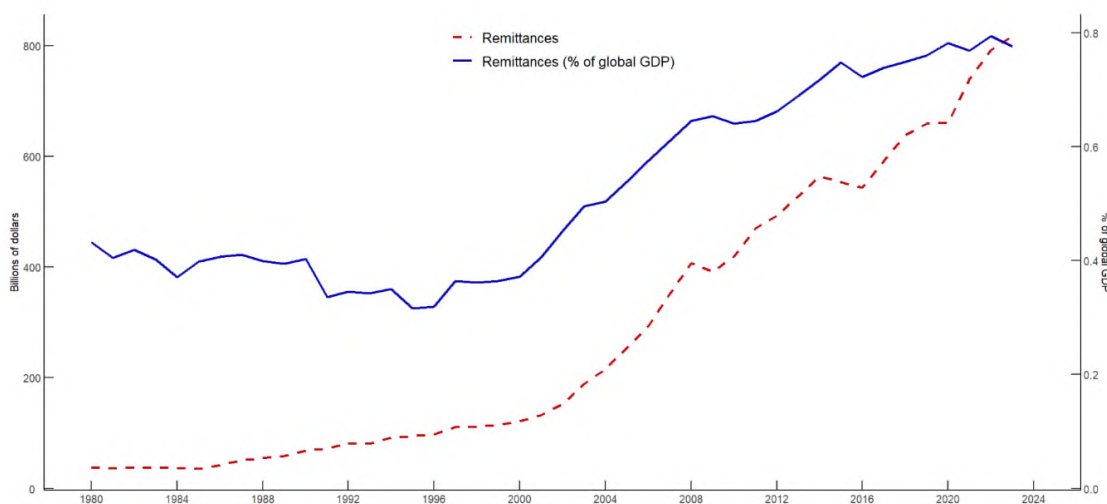

Рисунок 1.3 – Особисті грошові перекази мігрантів:

червона лінія, ліва шкала – абсолютне значення, млрд дол. США,

синя лінія, права шкала – у відсотках до світового ВВП

Джерело: [23]

Зокрема, в деяких менших економіках, таких як Таджикистан і Тонга, обсяги переказів становлять понад 40% ВВП, що підкреслює їхню критичну важливість для фінансової стабільності цих країн. Для низки держав перекази трудових мігрантів виступають ключовою статтею доходів економіки [14].

Значні обсяги грошових потоків пов'язані як з великою чисельністю діаспори, так і з традицією підтримувати родини вдома. Водночас, зростання переказів привертає увагу міжнародних організацій до проблем їх вартості та зручності. Вартість відправлення грошей залишається високою в багатьох коридорах – в середньому 6-7% комісії за трансфер 200 дол. США, а в деяких – понад 10% [30]. Тому Організація об'єднаних націй (*United Nations*, далі – ООН) включила зниження комісій за міжнародні перекази до Цілей сталого розвитку, а Світовий банк та інші установи працюють над здешевленням і спрощенням цих транзакцій [29].

Таким чином, для країн-донорів грошові перекази є критично важливим джерелом зовнішніх доходів і розвитку. Вони впливають на економіку на макрорівні, мезорівні і мікрорівні, виступаючи потужним драйвером розвитку, скорочуючи бідність, покращуючи добробут населення, підтримуючи економічну стабільність.

Ще одним фактором впливу є сприяння інноваційному розвитку на основі забезпечення обміну знаннями та технологіями. У глобальній економіці знання та навички висококваліфікованих працівників стали одним із ключових ресурсів, і трудова міграція забезпечує перерозподіл цього ресурсу між країнами.

В країнах-реципієнтах іммігранти роблять непропорційно великий внесок у розвиток науки, технологій та підприємництва. Проведені дослідження фіксують у мігрантів вищу схильність до інноваційної діяльності. За оцінками [2] у 1990–2016 рр. іммігранти в США становили лише 16% винахідників, але їхній вклад склав близько 23% від загального обсягу інновацій (патентів). Автори дослідження роблять два акценти: 1) в середньому іммігрант-винахідник є суттєво більш продуктивним, ніж місцевий; 2) працюючи в командах мігранти підвищують продуктивність своїх місцевих колег-винахідників (ефект «співпраці»).

Аналогічні тенденції фіксуються і в бізнесі, оскільки значна частина проривних стартапів та великих компаній створена мігрантами або їхніми дітьми. Майже 45% компаній зі списку *Fortune 500* у США були засновані іммігрантами або їхніми нащадками [12], а в галузях високих технологій частка мігрантів серед

підприємців ще вища – близько двох третин провідних компаній у сфері штучного інтелекту в США мають серед засновників іммігрантів [24]. Присутність людей з різних країн, культур і освітніх систем сприяє генерації нових ідей, оскільки змішані команди схильні до більшої креативності та нестандартних рішень. Міграція висококваліфікованих кадрів збільшує науково-дослідний потенціал країни-реципієнта та може пришвидшувати загальносвітовий технологічний прогрес.

У країнах-донорах відтік «інтелектів» викликає занепокоєння щодо втрати інноваційного потенціалу. Масова еміграція молодих науковців, IT-спеціалістів, кваліфікованих інженерів позбавляє батьківщину важливого людського капіталу. Дослідники та аналітики називають це явище «виток м'язів» – якщо країна втрачає критичну масу своїх найкращих фахівців, їй стає важче розвивати передові галузі. В довгостроковій перспективі це може призвести до зниження продуктивності та уповільнення економічного зростання в країні-донорі [7]. Втім, трудова міграція формує додаткові напрями впливу на інновації. Мігранти підтримують зв'язки з домом, що може використовуватися як канал для трансферу знань і технологій. Багато діаспор започатковують освітні та наукові проекти у своїх рідних країнах, діляться досвідом. Частина висококваліфікованих мігрантів згодом повертається додому, приносячи із собою нові знання та інновації. Емігранти можуть опосередковано підвищувати інноваційну активність на батьківщині через поради, менторство, інвестиції у стартапи земляків тощо.

Міжнародна трудова міграція тісно переплітається з демографічними процесами і часто виступає основним фактором підтримки чисельності та структури населення в сучасних економіках. Для багатьох розвинених країн з низькою народжуваністю імміграція стала порятунком від депопуляції та старіння. Вже протягом початку XXI століття приріст населення в Європі, Північній Америці, Австралії майже цілковито забезпечується за рахунок міграції. За підрахунками, у 2000–2020 роках у 14 країнах світу чистий приріст населення був зумовлений імміграцією більш ніж на 100%. Серед таких країн – Німеччина, Італія, Японія та інші розвинені держави з тривалою демографічною стагнацією. Ще у 17

державих імміграція не змогла повністю відвернути спад чисельності, але суттєво пом'якшила його [19]. Міграція забезпечує так зване «демографічне підживлення», оскільки прибувають, як правило, люди молодого та середнього віку, часто з вищою за середню народжуваністю, що сприяє оновленню поколінь.

Імміграція також знижує середній вік населення приймаючих країн. Середній вік мігрантів, що в'їжджають до ЄС близько 30 років, тоді як середній вік корінних європейців значно вищий. Мігранти вступають у працездатний вік і часто вже мають дітей або заводять їх після переселення, що омолоджує вікову піраміду. Крім економічних вигід, це має соціальні плюси – зокрема більш збалансоване співвідношення поколінь та динамічніше суспільство.

Для країн-донорів трудова міграція часто призводить до старіння населення та депопуляції, оскільки молоді виїжджають за кордон, залишаючи старше покоління. Масова та тривала еміграція викликає від'ємний приріст населення і погіршує співвідношення працюючих до пенсіонерів. Часто виїжджають чоловіки працездатного віку, що впливає на шлюбність, народжуваність і психологічний клімат у суспільстві. Через це деякі села і містечка знелюднюються, залишаючись лише з літніми людьми, яких утримують за рахунок грошових переказів.

Отже, міжнародна трудова міграція — складний процес, що впливає на світову економіку через демографічні, соціальні, економічні та технологічні чинники. Вона стимулює зростання і зміни, але водночас викликає виклики для політики зайнятості, соціального захисту та розвитку людського капіталу в країнах-донорах і реципієнтах.

1.3. Методичні підходи до оцінювання міжнародних міграційних процесів трудових ресурсів

Міжнародна трудова міграція є складним соціально-економічним процесом, оцінювання якого вимагає використання різних методичних підходів. Вона

охоплює переміщення робочої сили між країнами під впливом економічних, демографічних, політичних та інших чинників. Як зазначає Департамент ООН з економічних і соціальних питань, «міжнародна міграція є компонентом динаміки населення, який найважче прогнозувати, оскільки дані про минулі тенденції часто фрагментарні чи неповні» [38]. Це обумовило появу кількох основних підходів до оцінювання міграційних процесів, кожен із яких має свої модельні засоби, переваги, обмеження та сферу застосування.

Науковий та практичний інтерес до аналізу міграційних процесів зумовлений їхнім впливом на ринки праці, демографічну ситуацію, економічний розвиток та соціальну сферу як країн-реципієнтів, так і країн-донорів. Сучасні методичні підходи до оцінювання міжнародної міграції трудових ресурсів представлені економетричними моделями, моделями загальної рівноваги, демографічними моделями, а також підходами, що застосовуються провідними міжнародними організаціями (ООН, МОП, МОМ) (рис. 1.4).

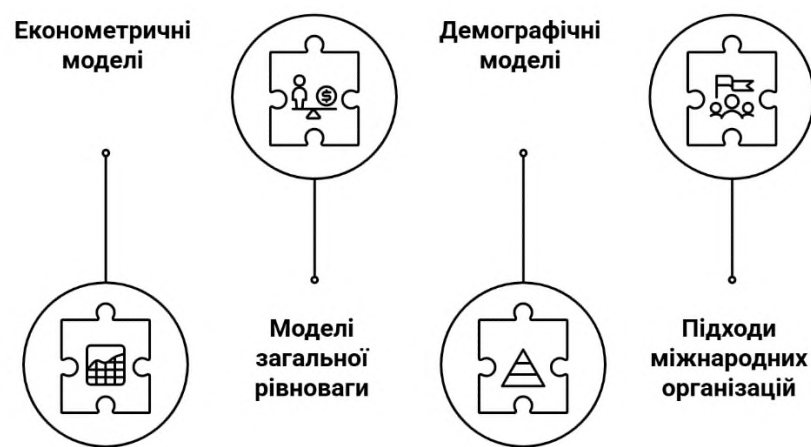

Рисунок 1.4 – Основні методичні підходи до оцінювання міжнародної міграції

Джерело: розроблено автором на основі [47, 47, 47]

Одним із найпоширеніших кількісних підходів до аналізу міжнародної трудової міграції є економетричні моделі. Вони ґрунтуються на статистичному оцінюванні залежностей між обсягами міграційних потоків та різноманітними чинниками – економічними, демографічними, соціальними тощо. Економетричні моделі можуть використовувати як агреговані дані по країнах, так і мікродані

домогосподарств чи індивідів. Їх застосовують для оцінки впливу «push»- та «pull»-факторів міграції, перевірки теорій міграційної поведінки та навіть для короткострокового прогнозування потоків. Економетричними є регресійні моделі (лінійні або нелінійні), гравітаційні моделі (*gravity models*), панельні моделі, моделі оцінки часових рядів (ARIMA, експоненційне згладжування) та інші.

Основною перевагою економетричних методів є можливість отримання узагальненою (інтегральною) кількісної оцінки впливу різних змінних на міграцію, а також здійснити перевірку висунутих гіпотез на основі емпіричних даних. Гравітаційні моделі мають інтуїтивно зрозумілу форму: міграційні потоки між двома країнами прямо пропорційні «масі» цих країн (населенню, ВВП тощо) та обернено пропорційні відстані між ними. Моделі такого типу легко розширювати, додавати інші змінні що пояснюють чи обумовлюють міграційні потоки (різницю в доходах, рівень безробіття, наявність спільної мови, міграційну політику тощо), враховувати наслідки реалізації міграційних політик [27].

Перевагою використання економетричних моделей є також їх простота – дослідник явно визначає які фактори включено до моделі, статистично оцінює значущість кожного фактору і, в разі фіксації незначного впливу, корегує первісний набір змінних. Наявність великих баз даних, зокрема панельних даних по міграції в розрізі країн за роками, дозволяє більш точно «налаштовувати» такі моделі і покращувати їх прогностичну здатність.

Водночас, економетричні моделі мають низку обмежень. По-перше, їх побудова потребує детальних даних про міграційні потоки між країнами, які не завжди доступні або повні. Багато країн не ведуть повного обліку еміграції, а двосторонні міграційні матриці часто містять пропуски або нульові значення (відсутні потоки), що створює статистичні труднощі. По-друге, результати таких моделей чутливі до первісного набору факторів: не врахування важливих змінних може призвести до упереджених оцінок. По-третє, економетричні моделі зазвичай орієнтовані на пояснення минулих залежностей більше, ніж на передбачення майбутнього. Вони можуть показати, наскільки зміна ВВП чи безробіття асоціюється зі зміною міграції, але за межами спостереженого інтервалу їхня

прогностична точність може знижуватися. Такі моделі не завжди враховують взаємний зворотній вплив міграції на ті самі фактори – для цього потрібні більш комплексні моделі. Також інтерпретація результатів економетричних моделей з позиції міграційної політики теж може бути ускладненою: кореляція чинника з міграцією не завжди означає прямий причинно-наслідковий зв'язок, що вимагає обережного врахування контекстних умов [27].

Джерелами даних для побудови економетричних моделей міграції є, в основному, офіційна статистика: дані переписів і реєстрів, статистика потоків (перетин кордону, дозволи на роботу, візи), макроекономічні показники (ВВП на душу населення, рівень безробіття, заробітна плата), географічні дані (відстань, спільний кордон) тощо. Багато змінних агрегуються міжнародними базами даних, зокрема для побудови гравітаційних моделей популярними є набори даних Міжнародної бази міграційних потоків ООН (*UN DESA Migration Flows Database* [10]) та база OECD DIOC (*Database on Immigrants in OECD Countries* [21]) з даними по країнах ОЕСР.

Оцінку комплексного впливу міграції на економіку зазвичай здійснюють використанням економічних моделей загальної рівноваги, які враховують одночасно декілька взаємопов'язаних ринків та секторів. Найбільш поширеними з цієї категорії моделей є обчислювані моделі загальної рівноваги (*Computable General Equilibrium models, CGE*), які реалізуються у вигляді систем рівнянь, що описують поведінку споживачів, виробників, уряду, зовнішнього сектору тощо. При дослідженні міжнародної міграції CGE аналізують одночасно мінімум два регіони – країну-донора та країну-реципієнта. До системи включається також ринок праці, на якому переміщення робочої сили впливає на заробітні плати, зайнятість, випуск продукції, споживання та інші макроекономічні показники. CGE моделі реалізуються як статичні при порівнянні двох станів «до» та «після», або динамічні з врахуванням часових перехідних процесів.

Основною перевагою моделей загальної рівноваги є комплексність та узгодженість оцінки впливів. Вони забезпечують взаємну узгодженість балансів: імміграція до країни-реципієнта одночасно відображається як еміграція з країни-

донора; загальна пропозиція і попит на працю збалансовуються, як і ринки товарів та капіталу. Як зазначає Центр глобального аналізу торгівлі (GTAP) «однією з найбільших сильних сторін CGE-моделей є те, що вони нав'язують консистентність бачення світу: наприклад, експорт однієї країни дорівнює імпорту іншої, сумарна зайнятість за секторами не перевищує загальної робочої сили, а споживання покривається внутрішнім виробництвом чи імпортом» [11]. Це дозволяє врахувати опосередковані ефекти, які в інших підходах можуть лишитися поза увагою. Зокрема, моделі CGE здатні оцінити, як міграція впливає на заробітні плати і добробут населення обох країн, на обсяги виробництва в різних галузях, на податкові надходження, ціни тощо – тобто отримати повну картину перерозподілу вигод і втрат. Вони підходять для аналізу сценаріїв міграційної політики: наприклад, що станеться, якщо розвинені країни збільшать квоти на трудових мігрантів на певний відсоток, або які економічні наслідки матиме відтік висококваліфікованих працівників з України.

CGE-моделі будуються на основі теоретичних рівнянь попиту і пропозиції, бюджетних обмежень та технологічних функцій, що також надає їм перевагу у порівнянні з іншими підходами. Джерелом інформації для моделей загальної рівноваги зазвичай є дані системи національних рахунків (матриці «витрати-випуск», соціальні облікові матриці, статистика міжнародної торгівлі і міграції; параметри споживчих переваг і технологій), які доступні для більшості країн, що забезпечують емпіричну базу моделювання. Існують готові багатокраїнові бази даних для CGE-моделей – зокрема GTAP *Data Base*, яка охоплює десятки секторів економіки і всі країни світу, включаючи інформацію про податки, тарифи, структуру виробництва тощо [11].

Водночас, комплексність CGE-моделей є одночасно і їхнім недоліком. Для побудови повноцінної моделі глобальної міграції потрібно задати велику кількість параметрів: еластичності заміщення між видами праці, схильність мігрантів надсилати грошові перекази, реакцію домогосподарств на зміну доходу тощо. На практиці багато з цих параметрів важко оцінити статистично через брак даних, тому дослідники змушені використовувати гіпотези або формувати обмеження

[11]. Це вводить елемент суб'єктивності: різні припущення можуть давати дещо різні результати. Крім того, моделі загальної рівноваги є складними для неспеціалістів, їхня реалізація потребує значних обчислювальних ресурсів та експертних знань. Існують також специфічні технічні обмеження: наприклад, в базових CGE-моделях часто не моделюється довгостроковий рух капіталу між країнами, що може спрощувати реальність. Структурні припущення (фіксовані еластичності заміщення) можуть призводити до того, що модель не врахує нестандартної поведінки у кризових умовах [11, 5]. Ще одним викликом є перевірка точності прогнозів CGE-моделей. Оскільки вони здебільшого використовуються для аналізу гіпотетичних сценаріїв, які не відбулися в реальності, їх не можна безпосередньо зіставити з фактичними даними.

Моделі загальної рівноваги є незамінними для комплексної оцінки економічних наслідків міграції. Вони доповнюють оцінки економетричних моделей, надаючи можливість оцінити «масштабну картину» і проаналізувати різні сценарії в межах єдиної зв'язної моделі. Складність та залежність від припущень долаються шляхом прозорого документування всіх параметрів та проведення аналізу чутливості.

Демографічні моделі зосереджені на оцінці впливу міграції на чисельність та структуру населення. На відміну від попередніх, цей клас моделей робить акцент не стільки на причинах міграції чи економічних ефектах, скільки на кількісних параметрах міграційних потоків (обсягах імміграції та еміграції) та їх внеску в демографічну динаміку.

Класичним варіантом демографічних моделей є кохортно-компонентний метод прогнозу населення: визначаючи обсяг базового населення, демографи моделюють його зміну під дією трьох компонент – народжуваності, смертності та сальдо міграції. Міграція при цьому може задаватися як чисте сальдо або окремо потоками в'їзду та виїзду, часто з розподілом за віком і статтю.

Перевагою демографічних моделей є їх відносна простота та наочність для цілей планування. Багато офіційних органів будують варіантні сценарії населення, щоб оцінити, як міграція може змінити майбутню чисельність працездатного

населення, рівень старіння тощо. Зазвичай розглядають декілька сценаріїв – «високий» рівень міграції, «низький» рівень і «нульова міграція». Це дозволяє сформувати діапазон можливих траєкторій розвитку демографічної ситуації. Демографічні прогнози інтегрують міграцію з іншими компонентами, тому можна відстежити як саме імміграція компенсує низьку народжуваність у країні. В таких моделях, як правило, припущення про майбутні міграційні рівні явно визначені за принципом «після 2030 р. чистий міграційний приріст залишається на рівні 50 тис. осіб щороку». Такі припущення зручні для обговорення міграційної політики, оскільки дозволяють відповісти на питання, скільки мігрантів потребує країна, щоб досягнути певної чисельності населення чи вікової структури.

Перевагами демографічних моделей є їх простота, але відсутність формалізованої оцінки невизначеності та залежність від суб'єктивного сценарію є її основною вадою. Як свідчать дослідження міжнародних організацій, помилки в прогнозах міграції можуть бути дуже значними і зростають з горизонтом прогнозування, але користувачеві прогнозів важко оцінити довірчі інтервали, адже сценарії не дають імовірнісної оцінки. Таким чином, головним недоліком демографічних моделей міграції є складність прогнозування міграційних потоків у довгостроковій перспективі. Міграція залежить від численних факторів, зокрема економічних криз, війн, політики, кліматичних змін, які вкрай важко передбачити на десятиріччя вперед. Тому навіть ООН у своїх методологіях визнає, що прогноз міграції є найбільш невизначеним компонентом демографічного прогнозу [38]. Досить тривалий час ця невизначеність відображалася з використанням характеристики рівня міграційних потоків «високий / середній / низький». Недоліком підходу є сприйняття середнього варіанту в якості базового. Тому набуває поширення ймовірнісний підхід до прогнозування міграції, що зокрема дозволяє генерувати багато траєкторій міграції з урахуванням історичних коливань та експертних оцінок. Це дозволяє формувати довірчі інтервали для майбутнього сальдо міграції.

Основним джерелом даних для демографічних моделей є переписи населення та поточний облік за віковими та іншими характеристиками, міграційна статистика.

Національні дані про міграцію узагальнюються в Демографічному щорічнику ООН [32]. Через відсутність повних даних про потоки від усіх країн, часто використовують оцінки сальдо: різницю між приростом населення і природним приростом, припускаючи, що це міграційне сальдо.

Демографічні моделі є важливою складовою для оцінки масштабів міграційних процесів та їх демографічних наслідків. Їх результати слугують орієнтиром для вироблення імміграційної політики. З іншого боку, такі прогнози акцентують увагу на потребі інтеграції міграції у стратегії розвитку усіх країн.

Провідну роль у зборі даних, розробці моделей та методологій оцінки міграційних процесів відіграють міжнародні організації. Найбільш впливовими в цій сфері є ООН, Міжнародна організація праці (МОП) та Міжнародної організації з міграції (МОМ).

ООН акумулює глобальну інформацію про міжнародну міграцію та формує на її основі узгоджені оцінки і прогнози. Важливим продуктом є оцінки кількості міжнародних мігрантів у світі (*International Migrant Stock*), які готує Відділ народонаселення ООН. Оцінки будуються на основі переписів та реєстрів різних країн, де мігранти визначаються переважно за країною народження (за громадянством).

ООН також розробляє методології прогнозування. Відділення ООН з народонаселення (UN DESA) у своїх Прогнозах населення світу (*World Population Prospects*) традиційно використовує поєднання екстраполяції і сценаріїв для міграції. Новітній підхід впроваджує байєсівські моделі для оцінки ймовірнісних діапазонів майбутнього міграційного сальдо, що покликано врахувати невизначеність. Крім того, ООН здійснює аналітичні дослідження, зокрема окремі доповіді присвячені зв'язку міграції та розвитку, впливу міграції на досягнення Цілей сталого розвитку тощо.

ООН координує зусилля через Статистичну комісію щодо дотримання статистичних стандартів. Розроблено рекомендації щодо статистики міжнародної міграції (останній перегляд – *UN Recommendations on International Migration Statistics, 2017*), де визначено поняття довгострокових і короткострокових

мігрантів, методи збору даних, облік біженців тощо. Також ООН через Демографічний щорічник збирає офіційні дані від країн про потоки мігрантів (число іммігрантів та емігрантів за рік) і мігрантський запас (осіб, народжених за кордоном), які доступні на платформі UNSD і використовуються дослідниками для верифікації та моделювання [18].

Перевагою методологій ООН є глобальне охоплення і порівнянність даних, регулярність оновлення (оцінки мігрантів оновлюються кожні кілька років, прогнози населення – кожні 2 роки) та авторитетність оцінок. До недоліків варто віднести обмеженість якості вхідних національних даних та орієнтацію на агреговані показники. Вони дають загальну картину, але не аналізують детально економічні причини міграції чи ефекти для ринку праці.

Міжнародна організація праці (*International Labour Organization, ILO*) фокусується на аспектах, пов'язаних із зайнятістю і умовами праці мігрантів. МОП розробила методи оцінки чисельності трудових мігрантів у світі, тобто тих мігрантів, які є частиною робочої сили. В останньому звіті ILO «*Global Estimates on International Migrant Workers*» (2024) наведено статистичні дані щодо статеві-вікової структури мігрантів та їх зайнятості у 2022 р. З 284,5 млн мігрантів 255,7 млн були працездатного віку (15 років і старше); 167,7 млн були частиною глобальної робочої сили (4,7% загальної кількості працівників у світі), з яких 155,6 млн були працевлаштовані, а 12,1 млн безробітними [13].

Підхід МОП можна вважати статистичною моделлю оцінки, оскільки він поєднує кілька джерел даних – демографічні оцінки ООН і показники ринку праці (рівні економічної активності за країнами, які МОП бере зі своїх баз даних, зокрема ILOSTAT). Таким чином, отримується уніфікована глобальна картина.

Найбільшою перевагою моделі МОП є те, що вона надає уявлення саме про трудові ресурси серед мігрантів, що важливо для аналізу ринків праці. Такі оцінки висвітлюють значущість мігрантів для економік різних країн. Крім того, МОП приділяє увагу «якісним характеристикам» мігрантів: гендерному складу, розподілу за секторами, географією тощо. Це допомагає ідентифікувати сфери, де зосереджені мігранти. Водночас варто враховувати залежність оцінки МОП від

якості базових даних. Якщо в національній статистиці мігранти недостатньо враховані, то й глобальна оцінка може недорахувати певну кількість. Також метод МОП поки що не деталізує кваліфікаційний рівень мігрантів чи їхній правовий статус.

МОП розробляє рекомендації для політики у сфері трудової міграції – зокрема, «*Fair Migration Agenda*», що пропагує захист прав трудових мігрантів, боротьбу з експлуатацією, взаємне визнання кваліфікацій тощо [5]. Хоча це не моделі у математичному сенсі, але такі рамкові підходи доповнюють кількісний аналіз, наголошуючи на якісних аспектах оцінки: чи покращується становище трудових мігрантів, чи ефективно країни інтегрують їх у свої ринки праці тощо.

Міжнародна організація з міграції (МОМ), яка з 2016 року увійшла в систему ООН, займається широким колом питань – від гуманітарної допомоги мігрантам до збору даних і досліджень. Її підходи до оцінювання міграційних процесів можна охарактеризувати як практично орієнтовані та інноваційні. Одним з ключових інструментів МОМ є Матриця відстеження переміщень (DTM) – система збору даних у реальному часі про переміщення людей, особливо під час кризових ситуацій.

DTM – це глобальна методологія МОМ для моніторингу та відстеження потоків мігрантів і переміщених осіб з метою аналізу тенденцій. Через мережу точок збору даних (опитування на пунктах перетину, мобільні додатки, дані мобільних операторів) DTM надає оперативні оцінки – скільки людей прибуло за тиждень, з яких вони країн, які потреби мають тощо. Ці дані мають велике значення для гуманітарного планування і дозволяють відстежувати динаміку кризової міграції, котру погано видно в офіційній річній статистиці [21].

МОМ також відіграє провідну роль у узагальненні та візуалізації даних через Глобальний портал даних з міграції (*Migration Data Portal*), який також є агрегатором різноманітних показників: від кількості міжнародних мігрантів за даними ООН до кількості студентів-мігрантів, обсягу грошових переказів, кількості загиблих мігрантів на маршрутах (на основі проекту *Missing Migrants*). Завдяки цьому МОМ є універсальною точкою доступу до актуальних даних та

аналітики для дослідників та політиків.

Інноваційним напрямком, який просуває MOM через свій Центр аналізу даних міграції (*GMDAC*), є використання великих даних та машинного навчання для оцінки і прогнозування міграції. У відповідь на несподівані міграційні явища зросла потреба в методах раннього попередження. Традиційні моделі часто не встигають передбачити раптовий сплеск міграції, тому MOM експериментує з нетрадиційними джерелами: *Google Trends*, дані соціальних мереж, аналіз пошукових запитів і мобільності. Дослідження показали, що ці індикатори можуть корелювати з міграційними намірами та потоками. Зокрема частота пошукових запитів про імміграцію в *Google* часто передує зростанню кількості заяв на притулок [36]. MOM відзначає перспективність таких підходів і навіть співпрацює з ЄС у проектах *QuantMig*, *ITFLOWS*, *HumMingBird* для розробки прогностичних моделей з використанням штучного інтелекту та *Big Data* [36]. Перевагами підходів, що використовує MOM є гнучкість та інноваційність, дані отримуються там, де інші методи не дають результатів – зокрема під час раптового переміщення населення внаслідок військових конфліктів чи природніх катаклізмів. MOM також має польові місії у понад 100 країнах, що дозволяє їй збирати первинну інформацію на основі опитування мігрантів і оцінки потоків на місцях. Додатковою перевагою є міждисциплінарний підхід та залучення ІТ-фахівців. Аналіз великих даних дає нові можливості оцінки міграції, зокрема прогнозування в режимі реального часу чи виявлення міграційних намірів до того, як вони реалізуються. До недоліків методології MOM варто віднести необхідність перевірки надійності отриманих даних. Певна частина даних не є репрезентативною: не всі мігранти користуються інтернетом або смартфонами, пошукові запити можуть відображати інтерес, але не завжди переростають у дію. Також виникають питання приватності і етики при використанні таких даних, DTM і подібні інструменти більш сфокусовані на конкретних маршрутах і групах (наприклад, біженці, внутрішньо переміщені), тож вони не дають повної картини регулярної трудової міграції.

Фахівці очікують подальший розвиток методів оцінювання міграції у кількох напрямках. Перший передбачає покращення якості первісних даних на основі

впровадження електронних реєстрів, міжнародного обміну даними про переміщення, уніфікацію визначень – усе це зменшить невизначеність вихідної інформації. Другий напрям передбачає використання міждисциплінарних моделей – об'єднання економічних, демографічних і навіть кліматичних моделей.

Таким чином, оцінювання міжнародних трудових міграційних процесів потребує комплексного підходу, який поєднує кількісні моделі (економетричні, CGE, демографічні) з аналітичними оцінками міжнародних організацій. Лише міждисциплінарне поєднання методів дозволяє забезпечити повне розуміння міграційних явищ, їх причин, динаміки та наслідків для країн-реципієнтів і країн-донорів.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка сучасних процесів міжнародної трудової міграції у світі

За даними Європейської комісії [4], у світі налічується понад 281 млн міжнародних мігрантів. Це число постійно зростає з початку XXI ст., демонструючи зростання на 62%, що майже вдвічі перевищує темпи приросту чисельності населення світу. Держави-члени Європейського Союзу приймають близько 20% загальної кількості міжнародних мігрантів (55 мільйонів осіб), водночас 12% усіх міжнародних мігрантів світу походять із 27 країн-членів ЄС.

Відповідно до звітів МОП, спостерігається зростання інтенсивності глобальних міграційних потоків на тлі зростання взаємозалежності світових економік та загострення регіональних криз. Водночас частка мігрантів у структурі світового населення зросла лише з 2,8% до 3,6%, що свідчить про відносну стабільність міграції як глобального явища у демографічному вимірі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Ключові показники світової міграції

Показник	2000	2024
Орієнтовна кількість міжнародних мігрантів, млн	150	281
Частка міжнародних мігрантів у населенні світу, %	2,8	3,6
Частка жінок серед міжнародних мігрантів, %	47,5	48,0
Частка дітей серед міжнародних мігрантів, %	16,0	10,1
Регіон з найвищою часткою міжнародних мігрантів	Океанія	Океанія
Країна з найвищою часткою міжнародних мігрантів	ОАЕ	ОАЕ
Кількість трудових мігрантів, млн	–	169
Обсяг міжнародних грошових переказів (млрд дол. США)	128	831
Кількість біженців, млн	14	35,4
Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), млн	21	71,4

Джерело: складено автором на основі [47, 47]

Період останніх кількох років характеризується масовими переміщеннями населення та міграційними кризами, які спричинили значні гуманітарні втрати,

травматичний досвід і загибель людей. Крім збройних конфліктів в Україні та Газі, мільйони людей були змушені залишити свої домівки через бойові дії в Сирійській Арабській Республіці, Ємені, Центральноафриканській Республіці, Демократичній Республіці Конго, Судані, Ефіопії та М'янмі [22].

Впродовж останніх трьох років кількість біженців у світі зростає більш ніж на 10 млн: з 26,4 млн наприкінці 2020 р. до 37,9 млн станом на середину 2024 р. [4, 6]. Близько 20% усіх біженців (приблизно 7,6 млн осіб) перебувають на території ЄС, з яких приблизно 5 млн становлять переміщені особи з України. Ще 23% біженців знаходяться на території Африки (8,7 млн), а в Азії налічується приблизно 15 млн. Проте саме в ЄС зафіксовано найвищий відносний приріст кількості біженців за останні три роки – на 183%, порівняно з +24% в Африці та +27% в Азії.

Крім гуманітарних викликів, спостерігається зростання використання міграційної тематики як інструмента політичної боротьби у демократичних країнах, зокрема в Європі. Антиміграційні наративи стали визначальними для результатів національних виборів, часто у поєднанні з дискусіями щодо зростання вартості життя. Подібні настрої також посилюються в інших регіонах світу, які переживають економічну нестабільність, зокрема в Північній і Південній Африці, Південно-Східній Азії та на Близькому Сході [4, 17, 22].

Довгострокові статистичні спостереження за міжнародною міграцією свідчать, що міграційні процеси є нерівномірними у глобальному вимірі. Вони зумовлені економічними, географічними, демографічними та іншими чинниками, які формують різні моделі міграції, зокрема стійкі «міграційні коридори», що утворювалися впродовж багатьох років. Міграційні коридори відображають накопичений результат міграційних процесів протягом часу та дозволяють простежити, як формувались значні громади іноземного походження у певних країнах призначення. Вони виступають своєрідною «фотографією» міграційних тенденцій. Найбільші коридори, як правило, ведуть із країн, що розвиваються, до економічно потужних держав, таких як США, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія та Німеччина (рис. 2.1).

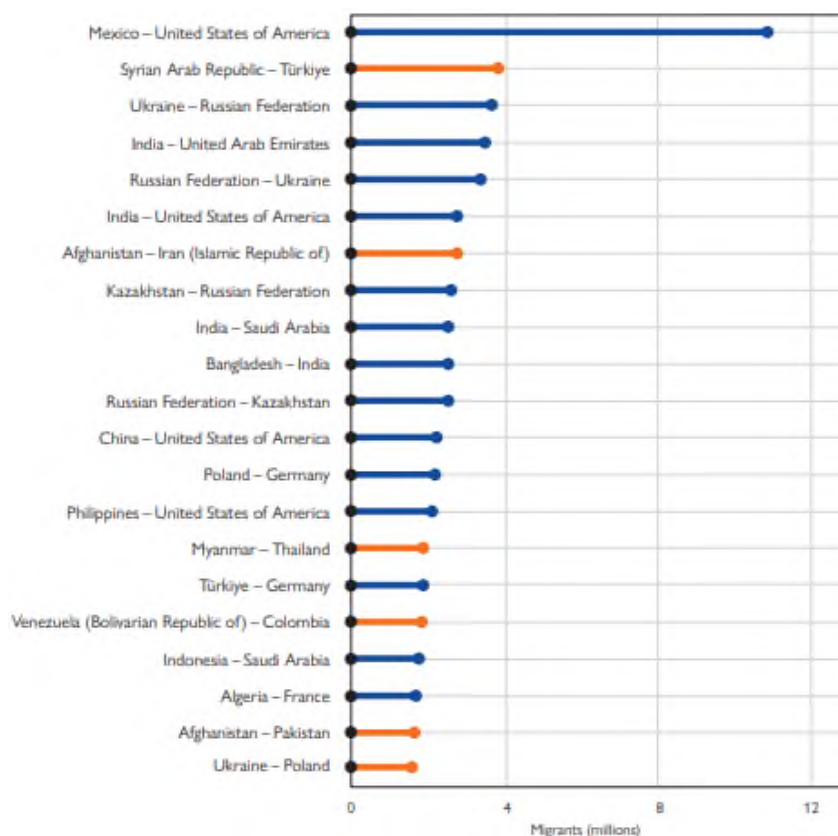

Рисунок 2.1 – Найбільші міжнародні міграційні коридори між країнами, 2024 р.

Джерело: [17]

Формування міжнародних міграційних коридорів є результатом довготривалих і багатовимірних процесів, у яких перетинаються економічні інтереси, історико-політичні зв'язки, гуманітарні кризи та структурні нерівності. У центрі цих процесів системна взаємодія між країнами походження і призначення, що створює сталі маршрути переміщення населення. Одні коридори виникають як наслідок нерівномірного розподілу економічних можливостей, інші – як реакція на збройні конфлікти, політичні репресії чи порушення прав людини, що змушують людей шукати безпеки у стабільніших юрисдикціях. Існують також маршрути, зумовлені екологічними катастрофами або зміною клімату, коли переміщення набуває форми адаптаційної мобільності. Крім того, на утворення окремих коридорів значно впливають колоніальне минуле, мовно-культурна спорідненість та наявність сформованих діаспор, які полегшують інтеграцію новоприбулих і підсилюють ефект ланцюгової міграції. У кожному випадку міграційний коридор є не лише статистичним показником, а просторовим відображенням глибших

глобальних асиметрій і соціально-економічної взаємозалежності країн.

Найбільшим міграційним коридором у світі залишається напрямок з Мексики до США, чисельність якого сягає майже 11 млн осіб. Другим за розміром є коридор з Сирії до Туреччини, який переважно складається з біженців, переміщених внаслідок громадянської війни в Сирії.

У трійку та п'ятірку найбільших коридорів світу також входить міграційний потік між росією та Україною. Його масштаб зумовлений комплексом історичних та сучасних чинників, зокрема масовим переміщенням населення з України після військових вторгнень у 2014 та 2022 рр.

Ще однією важливою тенденцією є структурний гендерно-віковий зсув у складі міжнародних мігрантів, що набуває дедалі чіткішого розмежування у міграційній статистиці останніх десятиліть. Частка жінок серед міжнародних мігрантів скоротилась з 49,4% у 2000 р. до 48,1% у 2020-му, при цьому останні оцінки підтверджують збереження цього тренду і в 2023–2024 роках, що вказує на сталий дисбаланс у гендерному розподілі міграційних потоків (рис. 2.2).

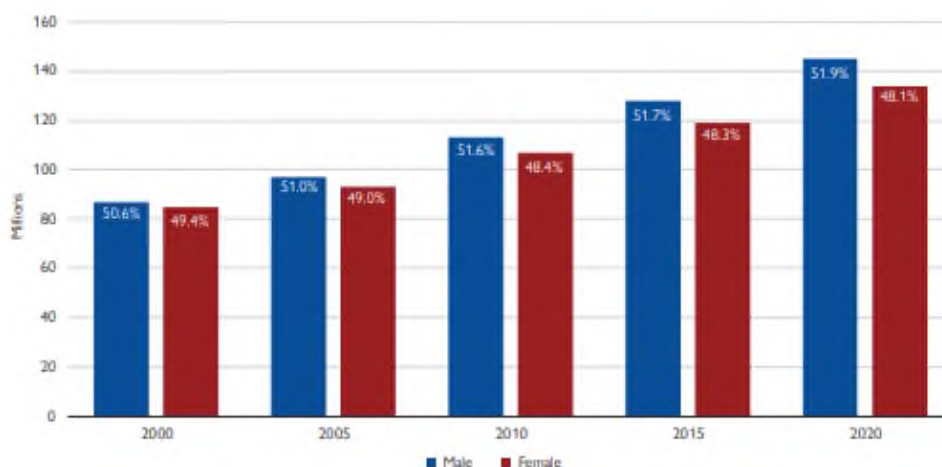

Рисунок 2.2 – Розподіл міжнародних мігрантів за статтю

Джерело: [17]

Подібна динаміка свідчить про зміцнення структурної переваги чоловічої мобільності, зумовленої, з одного боку, зростаючим попитом на чоловічу робочу силу у промисловому, будівельному та логістичному секторах; з іншого —

зниженням обсягів родинної та гуманітарної міграції, які традиційно були більш доступними для жінок. Уряди багатьох країн, зокрема на тлі зростання міграційного тиску, поступово посилили регуляторні бар'єри для в'їзду цілих родин, натомість фокусуючись на тимчасовій трудовій міграції, де домінують молоді чоловіки працездатного віку.

Одночасно, частка дітей серед міжнародних мігрантів також знизилася — з 16% у 2000 році до 10,1% у 2020 році, що є ознакою загального зменшення родинного компонента у глобальній мобільності. Це частково пояснюється ризиками та обмеженнями, пов'язаними з переміщенням неповнолітніх, а також більшою вразливістю дитячого контингенту у зонах конфліктів і транзиту. Однак у випадках примусової міграції, зокрема біженства з Сирії, України, Афганістану чи Судану, діти становлять значну частку переміщеного населення, але не завжди потрапляють до категорії транскордонних мігрантів, що спотворює загальні показники.

Одночасно посилилась і гуманітарна складова міграції. Кількість біженців зросла до 35,4 млн осіб, а внутрішньо переміщених — до понад 71 млн (рис. 2.3), що вказує на зростання нестабільності, поглиблення екологічної уразливості та обмеженість механізмів запобігання конфліктам.

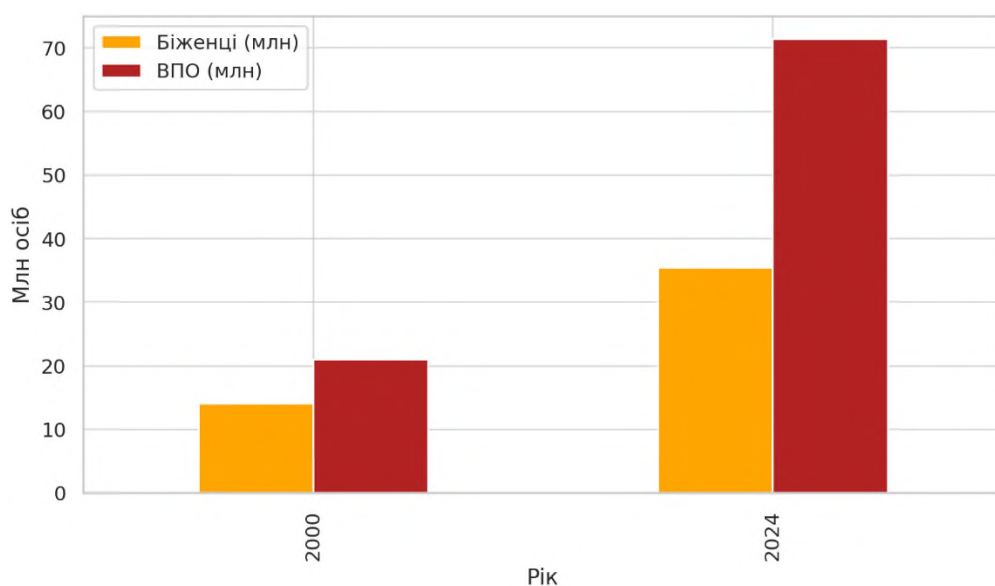

Рисунок 2.3 – Кількість біженців та ВПО

Джерело: побудовано автором на основі [17, 21]

Демонструючи стрімке зростання за останнє десятиліття, кількість біженців та ВПО відображають не лише інтенсивність збройних конфліктів, таких як війни в Україні, Сирії, Судані, Ємені чи М'янмі, але й нездатність міжнародних механізмів запобігати чи ефективно пом'якшувати кризові ситуації. Певну роль у зростанні вимушеного переміщення також відіграють екологічні та кліматичні чинники, включаючи повені, посухи, землетруси та лісові пожежі, які у 2022–2023 рр. призвели до масових евакуацій у таких країнах, як Пакистан, Філіппіни, Бангладеш, Бразилія та Китай. Такі явища поглиблюють екологічну уразливість населення, особливо у регіонах із низькою адаптивною спроможністю, та сприяють формуванню нової категорії мобільності – кліматичних мігрантів, статус яких досі не має міжнародно визнаного правового оформлення.

У гуманітарному вимірі міграція дедалі частіше стає стратегією виживання, а не добровільним вибором, що вимагає від держав та міжнародних організацій інтеграції питань переміщення у політику безпеки, клімату та розвитку. Водночас, обмеженість фінансування, слабка міжвідомча координація та фрагментарність механізмів міжнародного захисту унеможливають ефективну реакцію на зростаючий обсяг гуманітарних потреб. Це створює довготривалі зони міграційної напруги, в яких мільйони осіб залишаються без гарантій безпеки, житла, доступу до медичної допомоги та освіти.

Як зазначалося в пп. 1.2, фінансова складова міжнародної міграції є одним із ключових векторів глобального економічного впливу міграційних процесів. Обсяг міжнародних грошових переказів зріс з 128 млрд дол. США у 2000 році до 831 млрд у 2022 р. При цьому 647 млрд доларів з цієї суми було спрямовано до країн із низьким і середнім рівнем доходу, що підкреслює виняткову роль міграції як стабілізуючого фінансового чинника для країн з низьким рівнем доходу.

Грошові перекази дедалі більше виступають не лише як засіб підтримки домогосподарств, а як системна складова національних економік, особливо у країнах, де рівень зовнішнього фінансування обмежений, а доступ до міжнародних інвестицій є нерегулярним або ризикованим. У структурному вимірі така динаміка відображає розширення глобальної залежності від трудових мігрантів, які, попри

відсутність соціального захисту, часто нестабільний правовий статус і нерегулярні канали працевлаштування, забезпечують постійні грошові потоки до країн походження.

У сучасному глобалізованому світі міжнародна міграція постає як багатовимірне явище, що водночас є відображенням і каталізатором структурних трансформацій у демографічному, економічному, гуманітарному та технологічному середовищах. Актуальні тенденції засвідчують стабільне зростання масштабів міграційних потоків, посилення ролі трудової мобільності як чинника соціально-економічного розвитку країн Півдня, а також збільшення кількості ВПО та біженців, зумовлене збройними конфліктами, політичною нестабільністю та екологічними катастрофами. Поглиблення гендерно-вікових диспропорцій, цифрова нерівність у доступі до легальних каналів міграції та зростання залежності країн з низьким доходом від грошових переказів мігрантів свідчать про зростаючу асиметрію в глобальних міграційних потоках.

2.2. Аналіз та оцінка сучасних процесів міжнародної трудової міграції в Україні

За роки незалежності чисельність населення України безперервно зменшувалася: з 54 млн осіб у 1990 р. до 43,8 млн осіб перед початком повномасштабного вторгнення, і до 37,8 млн у 2024 р. [4]. Серед ключових чинників скорочення чисельності населення України фахівці Міжнародної організації з міграції [6, 10] виділяють як природні (стійке перевищення рівня смертності над рівнем народжуваності, що сприяло формуванню негативного природного приросту населення), так і міграційні процеси. Стрімке старіння демографічної структури населення є не лише характерною рисою українського суспільства, але й однією з найбільш критичних проблем для багатьох країн Європейського Союзу в контексті забезпечення сталого соціально-економічного

розвитку. Скороченню населення сприяла і доволі масштабна трудова міграція.

Україна тривалий час залучена до процесів міжнародної трудової міграції. Як визначається в дослідженні [48], впродовж останніх двох десятиліть зовнішня трудова міграція громадян України до країн ЄС набула значного поширення, перетворившись на один із провідних соціально-економічних процесів. Особливо інтенсивним міграційний рух став після спрощення процедур працевлаштування українців в окремих європейських державах, а також у зв'язку із запровадженням безвізового режиму з країнами Шенгенської зони у 2017 р.

За оцінками експертів, до повномасштабного вторгнення росії, чисельність українських трудових мігрантів коливалася в межах від 1 до 3 мільйонів осіб, після повномасштабного вторгнення ця цифра потроїлася. Встановлення більш-менш точної кількості трудових мігрантів й досі є надзвичайно складним процесом. Перш за все, це пов'язано з методологічними обмеженнями вітчизняної статистики: під час перетину державного кордону громадяни не зобов'язані декларувати мету поїздки як трудову діяльність і часто вказують приватні або туристичні цілі. Також трудова міграція мала переважно маятниковий або сезонний характер, коли одна й та сама особа може здійснювати кілька поїздок протягом року, що ускладнює облік і контроль таких переміщень. У зв'язку з відсутністю достовірної внутрішньої статистики, оцінка масштабів української трудової міграції дедалі більше базується на даних приймаючих країн, зокрема інформації про видані дозволи на проживання й працевлаштування. Проте навіть ці джерела не відображають повної картини, оскільки значна частка українських громадян працює за кордоном неофіційно, без належної легалізації трудових відносин [49].

Російська агресія спричинила масовий відтік населення з території України. За оцінками ООН, в 2024 р. кількість емігрантів з України становила 9,8 млн осіб, і лише близько 5,2 млн з них працевлаштовані, тобто є трудовими мігрантами (рис. 2.4).

З 1990-х основним напрямом міграції була російська федерація, згодом – Польща, країни колишнього СРСР, США, Канада, Ізраїль, Казахстан, Італія, Німеччина. Трудові мігранти намагалися потрапити щонайменше до країн із

середнім рівнем доходу, водночас частка міграції до країн з високим рівнем доходу поступово зростала (рис. 2.5).

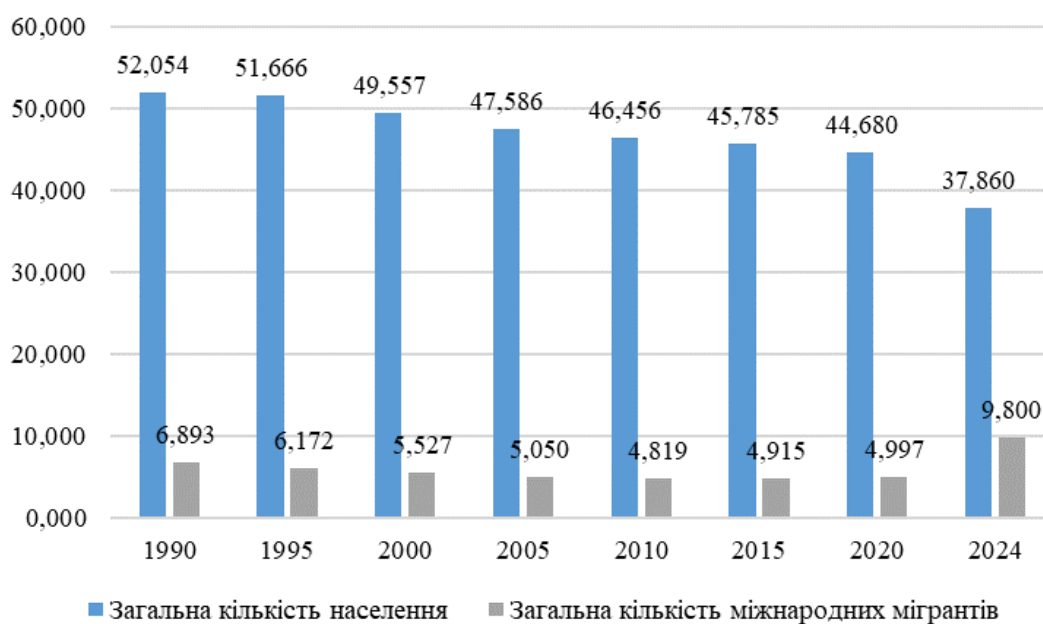

Рисунок 2.4 – Чисельність населення та міжнародних мігрантів в Україні, 1990-2024 рр., млн осіб

Джерело: побудовано автором за даними [15, 49]

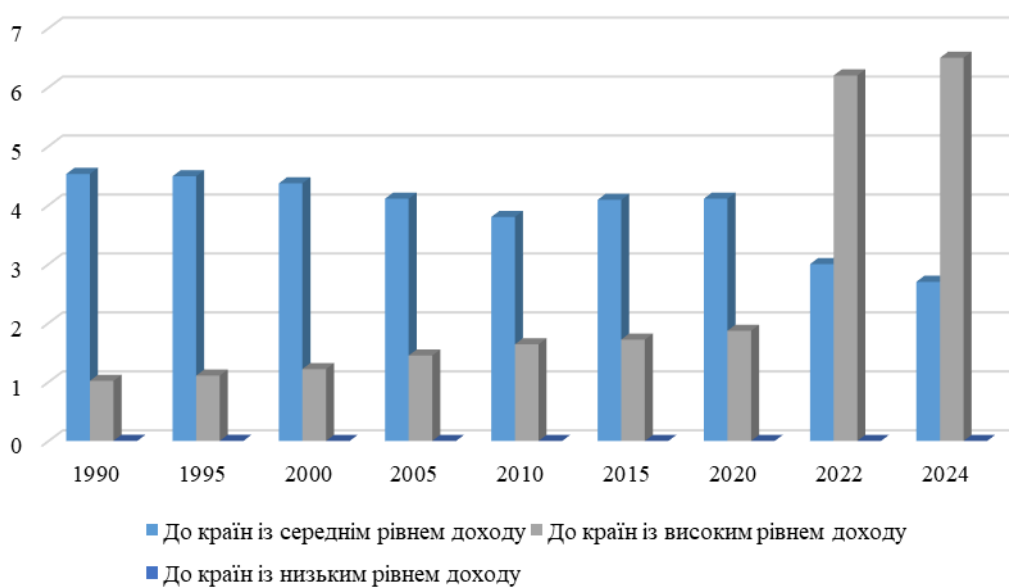

Рисунок 2.5 – Динаміка мігрантів з України за групами країн призначення 1990-2024 рр., млн осіб

Джерело: побудовано автором за даними [4, 17]

Динаміка міграційних потоків з України у період 1990–2024 рр. відображає суттєві трансформації у структурі напрямів переміщення населення відповідно до рівня економічного розвитку країн призначення. Впродовж тривалого періоду переважаючим напрямом залишались країни із середнім рівнем доходу, що відповідало етапу пострадянської трудової міграції, орієнтованої переважно на держави Співдружності незалежних держав (СНД) та Центральної Азії. Водночас, уже на межі 2000-х років почала проявлятися тенденція до переорієнтації українських громадян на країни з вищими соціально-економічними стандартами.

Починаючи з 2010-х зростаюча кількість мігрантів обирає для тимчасового чи постійного проживання країни з високим рівнем доходу, що є свідченням інтенсифікації економічної та гуманітарної міграції до держав ЄС, Північної Америки та інших розвинених регіонів.

Міграційні потоки з України набули нових масштабів і якісних характеристик після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 р. Міграція, яка до цього традиційно мала економічну природу, набула переважно гуманітарного характеру, що зумовило кардинальні зміни в напрямках міграційної активності та її географії. Значна частина біженців прямувала до країн з високим рівнем доходу, зокрема до країн ЄС, які забезпечили механізми тимчасового захисту та доступ до базових соціальних послуг. Такий зсув пояснюється зокрема безпековими чинниками і політикою відкритих кордонів та солідарності, що була застосована на наднаціональному рівні в межах ЄС. Важливим чинником також стало існування інституційної підтримки для інтеграції переміщених осіб у соціальне й економічне середовище приймаючих держав. Це, у свою чергу, сприяло тому, що країни Західної Європи, зокрема Німеччина, Польща, Чехія, Італія, Іспанія та Франція, стали основними центрами тяжіння вимушених міграційних потоків з України [43].

Аналітики ООН визначили потік біженців з України після початку повномасштабного вторгнення як «найбільшу міграційну кризу» з часів Другої світової війни. Починаючи з лютого 2022 р., майже п'ята частина населення України зазнала міжнародного переміщення. Лише в Європі восени 2022 р. перебувало близько 7,8 млн біженців. В перші місяці війни країни ОЕСР прийняли

значну кількість українців. Основними приймаючими країнами стали Польща (близько 1,5 млн осіб), Німеччина (понад 1 млн осіб) та Чехія (понад 0,5 млн осіб). Окрім цих основних центрів прийому, значну кількість українців прийняли й інші європейські країни, що також відіграли важливу роль у загальній структурі гуманітарної міграції. В десятку країн, які запропонували українцям тимчасовий притулок на час війни, також увійшли: Італія (171,5 тисяч осіб), Іспанія (150,4 тисяч осіб), Туреччина (145 тисяч осіб), Британія (141,5 тисяч осіб), Франція (118,9 тисяч осіб), Словаччина (99,3 тисяч осіб) та Молдова (95,4 тисяч) [43].

У відповідь на безпрецедентні масштаби переміщення населення більшість країн-членів ОЕСР оперативно впровадили національні та міждержавні програми підтримки громадян України, які вимушено залишили територію своєї держави через військову агресію. На рівні ЄС ключовим механізмом правового реагування стала Директива про тимчасовий захист, вперше активована з моменту її ухвалення у 2001 р. Вона передбачає спрощену процедуру реєстрації українців у державах-членах ЄС, надання тимчасового права на проживання, доступ до ринку праці, освіти та соціального захисту. Завдяки цьому механізму мільйони українських біженців змогли легально перебувати та інтегруватися в європейських країнах. За межами ЄС були також розроблені спеціальні національні гуманітарні програми. Зокрема, Канада реалізувала Канадсько-українську програму дозволу на екстрені поїздки (*CUAET*), що передбачає видачу багаторазових віз і дозволів на працевлаштування. У Сполучених Штатах Америки запроваджено програму «Єдність заради України» (*U4U*), яка передбачає спонсорську підтримку біженців громадянами США. Сполучене Королівство організувало одразу три схеми прийому: сімейну програму, розширену програму для громадян України та схему спонсорства *Homes for Ukraine*, яка дозволяє британським громадянам приймати українців у своїх домівках. Паралельно з офіційними програмами, в окремих випадках українські громадяни використовують альтернативні правові підстави для перебування за кордоном, зокрема гуманітарні візи, притулок, студентські або трудові дозволи.

Особливістю української міграції в умовах повномасштабної війни стало її

гендерно-вікове домінування (рис. 2.6, 2.7), що зумовлене правовими обмеженнями на виїзд з країни для чоловіків. За оцінками, близько 40% дітей віком до 15 років залишили територію України після початку повномасштабного вторгнення. Подібна частка зафіксована серед дівчат та молодих жінок віком від 15 до 19 років. Натомість серед чоловіків, старших за 19 років, частка переміщених осіб є незначною – менше 6%, що пов’язано з чинною заборобою на виїзд чоловіків віком від 18 до 60 років.

Серед жінок найвища частка еміграції припадає на вікову групу 20–49 років. Зокрема, у віковій категорії 25–29 років вона становить 31%, а у групі 35–39 років — зростає до 42%. Починаючи з віку 50 років, частка жінок-біженок поступово зменшується: від 20% у групі 50–54 років до 9% у групі 70–74 років. Серед осіб, старших за 80 років, показники стають мінімальними для обох статей. Водночас слід враховувати, що ці дані демонструють виключно міграційний ефект і не охоплюють показники смертності чи народжуваності, тому не відображають повної оцінки населення України станом на кінець 2022 року.

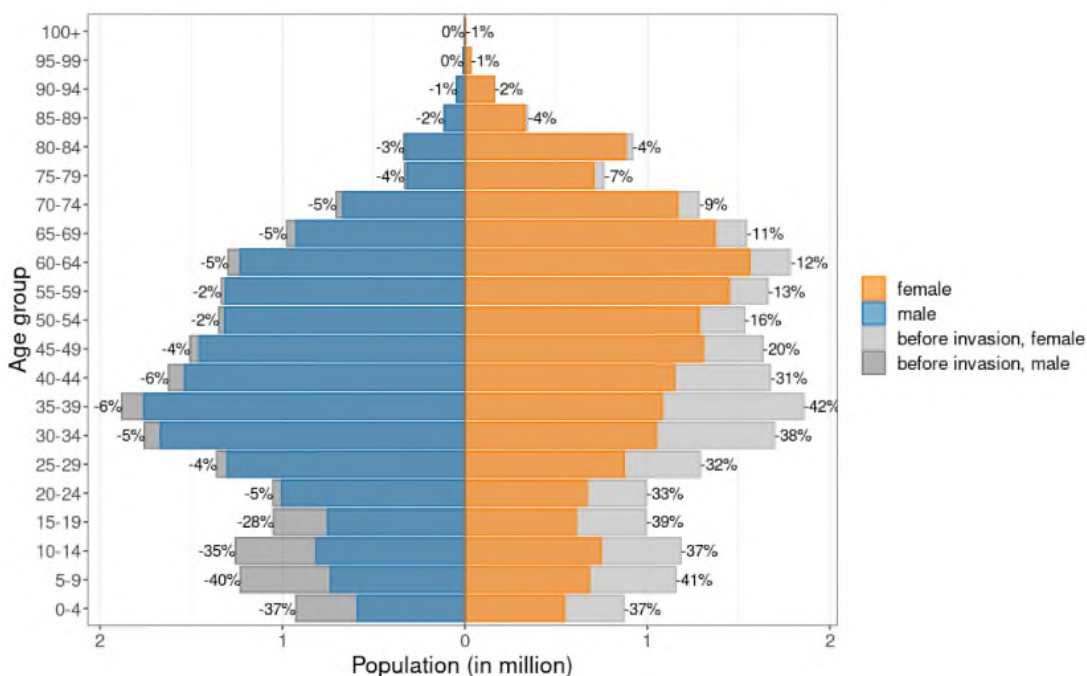

Рисунок 2.6 – Порівняння статеві-вікової структури населення України до та після повномасштабного вторгнення

Джерело: [33]

За даними Євростату, серед понад 4 мільйонів осіб, які подали заявку на тимчасовий захист, 41% становлять діти, розподілені порівну між хлопчиками та дівчатками, а 76% дорослого населення – це жінки. У перші місяці війни, коли потік біженців був найінтенсивнішим, частка жінок і дітей була ще вищою: лише 7% прибулих становили чоловіки, а майже половина – діти. У вересні та жовтні 2022 р. частка чоловіків зросла до 30%, тоді як частка дітей зменшилася до 25% [33]. Така структура суттєво впливає на характер гуманітарної підтримки, потреби в соціальних послугах, освіті, медичному обслуговуванні та інтеграції в ринки праці приймаючих країн.

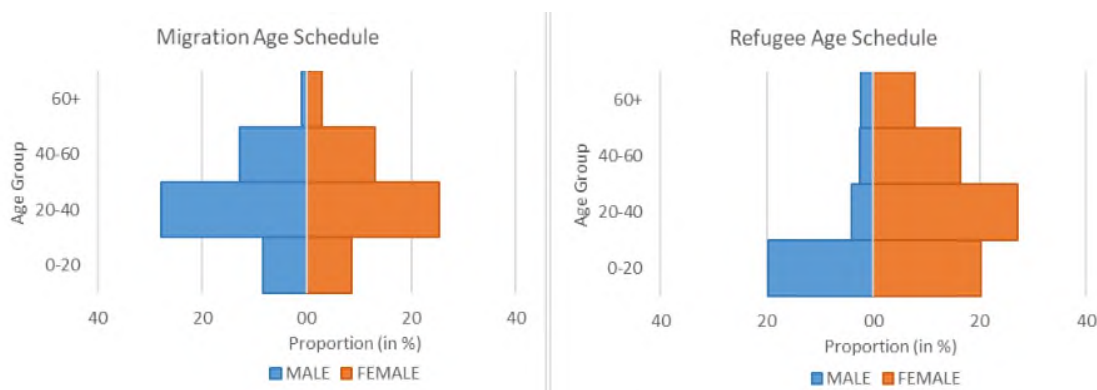

Рисунок 2.7 – Порівняння вікової структури еміграції (2015–2020 рр.) з віковою структурою біженців після вторгнення росії

Джерело: [33]

Станом на кінець березня 2024 р. статус тимчасового захисту в країнах ЄС мали 4,21 млн українців, які покинули країну внаслідок війни. Найбільше українців з таким статусом знаходяться на обліку в Німеччині – 1,3 млн осіб, Польщі – 953,93 тис. осіб та Чехії 345,4 тис. осіб. При цьому Євростат відзначає скорочення чисельності українських біженців в цілому та суттєво в дев'яти країнах, зокрема в Чехії на 5,4%, Швеції на 21,5%, Австрії на 11%, Данії на 14,5% (рис. 2.8).

Значний міграційний потік з України зіграв на «руку» певним європейським країнам в контексті зменшення дефіциту робочої сили [42]. Умови працевлаштування у країнах ОЕСР суттєво відрізняються залежно від національних моделей ринку праці, бюрократичних процедур, рівня інтеграційної

підтримки та загального економічного попиту. Традиційною роботою українців за кордоном є сфера будівництва, промислові та сільськогосподарські роботи, логістика та сфера послуг (готелі, ресторани, догляд за літніми) тощо. У Чехії українські біженці найчастіше працюють помічниками на будівництві, виробництві та транспорті, а також водіями та операторами техніки. У Польщі численні мігранти зайняті в сільському господарстві (сезонні роботи з фруктами-овочами), у будівництві, промисловості й побутовому обслуговуванні.

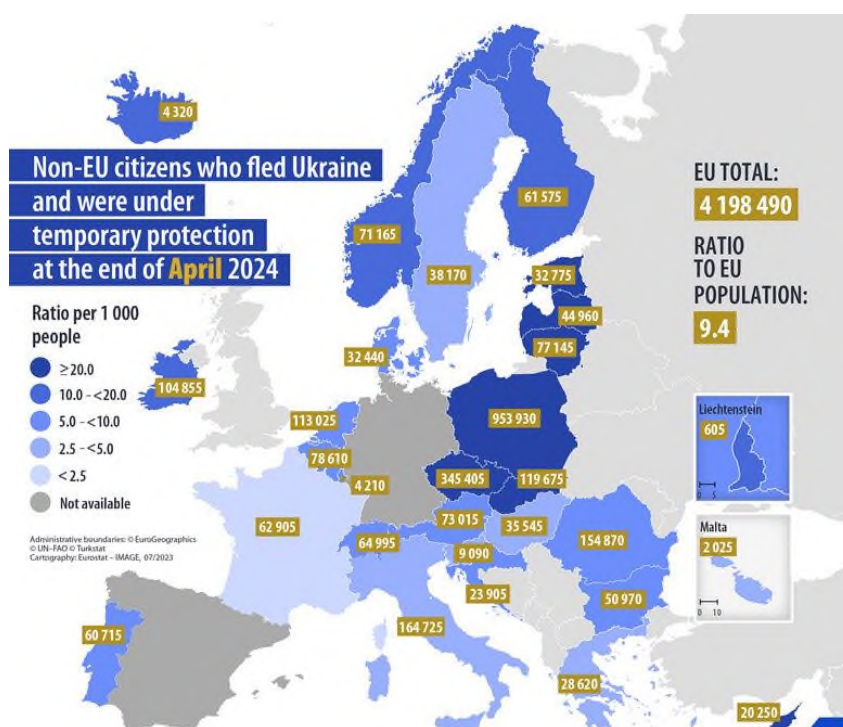

Рисунок 2.8 – Кількість українських біженців в країнах ЄС, квітень 2024 р.

Джерело: [50]

Найвищий рівень працевлаштування серед українців працездатного віку зафіксовано в Польщі – 65%, що відображає ефективність інтеграційної політики та високий попит на робочу силу. Водночас Польща прийняла найбільшу кількість українських біженців серед усіх країн ЄС. На другому місці за рівнем зайнятості перебуває Велика Британія, де 61% біженців (із загальної чисельності 246,8 тис.) залучені до ринку праці. Порівняно високі показники зафіксовано також у Швеції (56%), Литві (53%) та Чехії (51%), що свідчить про наявність ефективних програм інтеграції, професійної адаптації та спрощеного доступу до роботи (рис. 2.9).

Рисунок 2.9 – Рівень працевлаштування українських переселенців

Джерело: [42]

У Данії, Нідерландах та Естонії рівень зайнятості українських мігрантів коливається в межах 46%, що також можна вважати позитивним результатом у короткостроковій перспективі. Водночас у Франції працевлаштовано лише близько третини зареєстрованих біженців (70,6 тис. осіб), а в Ірландії (97,5 тис.) роботу знайшли лише 28%.

Найнижчий рівень зайнятості зафіксовано в Німеччині, Італії та Швейцарії – по 19%, попри значну кількість зареєстрованих переселенців (1,1 млн осіб; 167,5 тис. осіб; 66,1 тис. осіб відповідно). Такий результат пояснюється наявністю адміністративних бар'єрів, складних процедур доступу до ринку праці та недостатнім рівнем адаптаційної підтримки. Зокрема, у Швейцарії вже розглядається законодавча ініціатива щодо скасування дозволів на працевлаштування, які наразі видаються місцевими органами влади. Очікується, що дерегуляція цього процесу сприятиме подвоєнню рівня зайнятості серед українських біженців.

Варто також зазначити, що всередині України офіційно зареєстровано майже 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО), серед яких близько 40% активно працюють. Це свідчить про прагнення переселенців до економічної самозабезпеченості, попри складні соціально-економічні умови.

Поряд зі стійкими тенденціями високого рівня еміграції, Україна тривалий

час була одним із значущих регіональних центрів тяжіння для міжнародної міграції, входячи до глобального переліку країн із найвищим абсолютним числом іммігрантів. Зокрема за підсумками 2020 р. Україна посіла 13-те місце у світі за кількістю міжнародних мігрантів, що свідчить про її вагоме місце у глобальній міграційній системі [49]. Водночас варто зазначити, що загальний обсяг імміграції та частка іммігрантів у структурі населення країни різко скоротилася, що є реакцією на політичну нестабільність, військові дії та погіршення соціально-економічної ситуації.

До 2022 р. основними джерелами імміграції до України були країни пострадянського простору, зокрема росія, білорусь, Казахстан, Молдова, а також країни Середньої Азії та Кавказу. Однак після початку війни обсяги імміграції з цих країн значно зменшилися через обмеження військового стану. Це пов'язано як з безпековими ризиками, так і з економічною нестабільністю в Україні. Станом на кінець 2022 року в Україні постійно проживали близько 305 тисяч іноземців, що становило приблизно 0,7% довоєнного населення країни. Цей показник є відносно низьким порівняно з середньоєвропейськими стандартами і свідчить про зниження привабливості України як країни призначення для іммігрантів. Через відсутність оновлених офіційних статистичних даних, точну кількість іноземців, які проживають в Україні у 2025 році, визначити неможливо [45].

Повномасштабна війна спричинила не лише скорочення імміграційних потоків, але й зміну їхньої структури. Зокрема, спостерігається зменшення кількості трудових мігрантів, студентів та інших категорій іноземців, які традиційно прибували до України. Це пов'язано з руйнуванням інфраструктури, зниженням рівня безпеки та економічними труднощами.

У майбутньому відновлення імміграційних потоків до України буде залежати від стабілізації безпекової ситуації, відновлення економіки та створення сприятливих умов для іноземців. Важливим завданням є також розробка ефективної міграційної політики, яка враховуватиме нові реалії та сприятиме інтеграції іммігрантів у українське суспільство.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що на міграційний ландшафт

України істотно вплинуло повномасштабне вторгнення – змінивши структуру, напрямки та характер як еміграційних так і імміграційних потоків.

2.3. Вплив міжнародних процесів трудової міграції на економічний розвиток України в умовах глобалізації та війни

Повномасштабне вторгнення спричинило драматичний спад економіки України. За оцінками міжнародних організацій у 2022 р. ВВП впав на 30-35% [64]. У структурі економіки відбулася суттєва переорієнтація виробництва: постраждали промисловість і будівництво, знизилася частка торгівлі й сфери послуг, тоді як агросектор і нові галузі «військово-оборонного призначення» набули особливої важливості. В умовах війни в Україні формуються нові сектори, орієнтовані на підтримку Збройних сил. Натомість ситуація з ринком праці є досить невтішною.

Масова міграція і демографічні втрати значно скоротили населення країни. За офіційними оцінками Уряду України, станом на грудень 2024 р. в Україні залишилося близько 32 млн осіб (з урахуванням всіх територій) (рис. 2.4). Основними причинами зменшення населення є виїзд жінок та дітей закордон, а також скорочення кількості працездатних чоловіків через мобілізацію та бойові втрати. НАН України зазначає про можливість неповоротних змін в структурі населення країни – спостерігається помітне порушення співвідношення статевих та вікових груп. Зазначені обставини обумовили дефіцит робочої сили. Україна вже «відчуває труднощі» з укомплектуванням вакансій, оскільки тепер нестача кваліфікованих працівників співіснує з безробіттям у деяких секторах [60, 65].

Обумовлена війною масова еміграція широких верств населення, у структурі якої домінує вивезення трудових ресурсів, становить серйозну загрозу для ефективності соціально-економічних і суспільно-політичних трансформацій в Україні. Особливо гострою в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення постає проблема відтоку інтелектуального потенціалу, яка у науковій літературі

позначається категорією «відтік мізків» (*brain drain*). Цей процес набуває дедалі масштабнішого характеру й виявляє тенденції до системної втрати людського капіталу з високим рівнем знань, компетентностей і здатності до інноваційного розвитку.

До категорії «відтоку мізків» традиційно відносили мобільних вчених, дослідників та висококваліфікованих професіоналів, які в пошуках кращих умов та рівня оплати праці, наукової свободи влаштовувалися за межами власної держави. Проте упродовж останніх років, особливо в умовах повномасштабної війни, дана категорія істотно розширила своє змістовне наповнення – до неї додають молодь, яка виїжджає з України з метою здобуття вищої освіти у країнах ЄС, Великій Британії, США та інших високорозвинених державах, з подальшою перспективою залишитися там для професійної реалізації. Така трансформація означає не лише тимчасову втрату освітньо-наукового ресурсу, а й ризик остаточного закріплення освічених кадрів в іноземному середовищі.

Оцінка масштабів і темпів інтелектуальної еміграції в міжнародних порівняльних дослідженнях здійснюється на основі Індексу відтоку мізків (*Human Flight and Brain Drain Index*), який відображає рівень міграційної мобільності висококваліфікованого населення. Згідно з даними на 2023 р., Україна опинилася серед країн із найгіршими показниками у світі, поділивши 3–4 місце з Палестиною серед 177 проаналізованих держав. Ще у 2022 р. вона займала 81 позицію, що демонструє стрімке погіршення ситуації лише за один рік. Така негативна динаміка вказує на глибоку кризу у формуванні та збереженні національного інтелектуального потенціалу. За рівнем «відтоку мізків» Україна має найгірші позиції серед усіх європейських держав, що вказує на надзвичайно високі ризики для довгострокової конкурентоспроможності країни в глобальному науковому, освітньому та інноваційному просторі [31].

Загалом, зростання масштабів відтоку талантів в умовах війни, руйнації інфраструктури, зниження привабливості освітньо-наукового середовища та відсутності механізмів реінтеграції фахівців становить критичний виклик для постконфліктного відновлення України. Без цілеспрямованої політики з

утримання, повернення та розвитку інтелектуального капіталу, країна ризикує опинитися в умовах затяжної демографічної та економічної деградації.

Наслідки масової трудової міграції для вітчизняної економіки хоч і мають переважно негативне забарвлення, проте не є повністю однозначними. Певний позитивний ефект спостерігається у вигляді грошових переказів, які стабільно підтримують платіжний баланс країни та фінансову стійкість домогосподарств. Відповідно до даних Національного банку України (далі – НБУ), обсяг приватних грошових переказів з-за кордону в 2024 р. становив 9,48 млрд дол. США, а в 2021 р. було досягнуто історичний максимум у 14,02 млрд дол. США [62] (рис. 2.10). Одночасно українські мігранти витрачають гроші за кордоном, які їм в якості підтримки надсилають члени сімей з України, що ускладнює підтримку стабільності національної економіки в умовах війни.

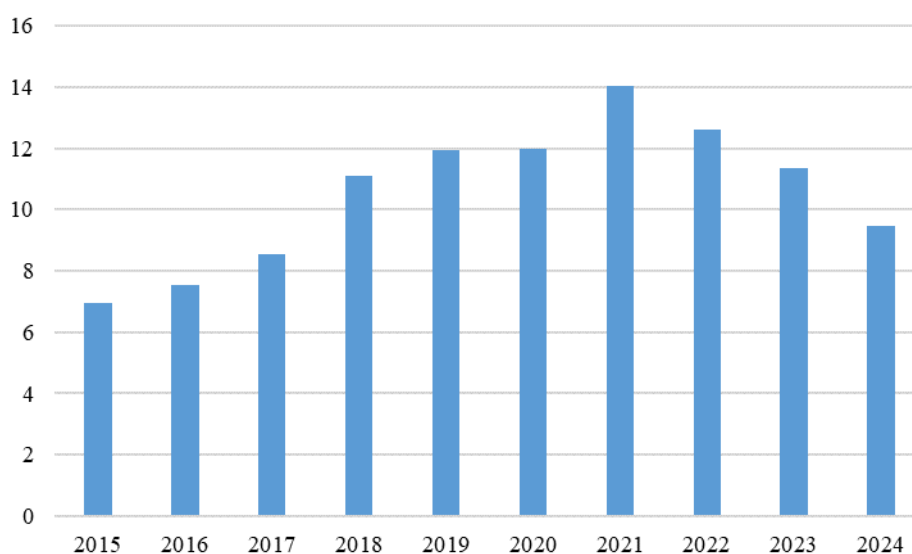

Рисунок 2.10 – Обсяг приватних грошових переказів в Україну, млрд дол. США

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [62]

Широке коло джерел даних про міжнародну міграцію надають неспівставну інформацію щодо масштабів і складу міграційних потоків та обумовлених нею ремітенсів. Це зумовлено загальними викликами збору даних про міжнародну міграцію: зокрема, низькою якістю, несвоєчасністю, слабкою порівнюваністю та узгодженістю інформації, що є типовим для країн із високою часткою тимчасової

та циркулярної міграції, яку важко відслідковувати та вимірювати.

Відповідно до даних міжнародних організацій [21, 34], у динаміці грошових переказів мігрантів в Україну та з України 2000–2023 рр. простежується низка важливих тенденцій, що відображають як макроекономічну ситуацію в державі, так і особливості міжнародної трудової міграції (рис. 2.11). Обсяги грошових надходжень з-за кордону демонструють стійке зростання впродовж усього аналізованого періоду, що свідчить про поступове посилення ролі трудових мігрантів як стабільного джерела фінансової підтримки для українських домогосподарств. Особливо помітна інтенсифікація цього процесу відбувається, починаючи з 2015 року, що вказує на наростання міграційної активності, спрощення процедур перетину кордону та розширення географії трудової еміграції.

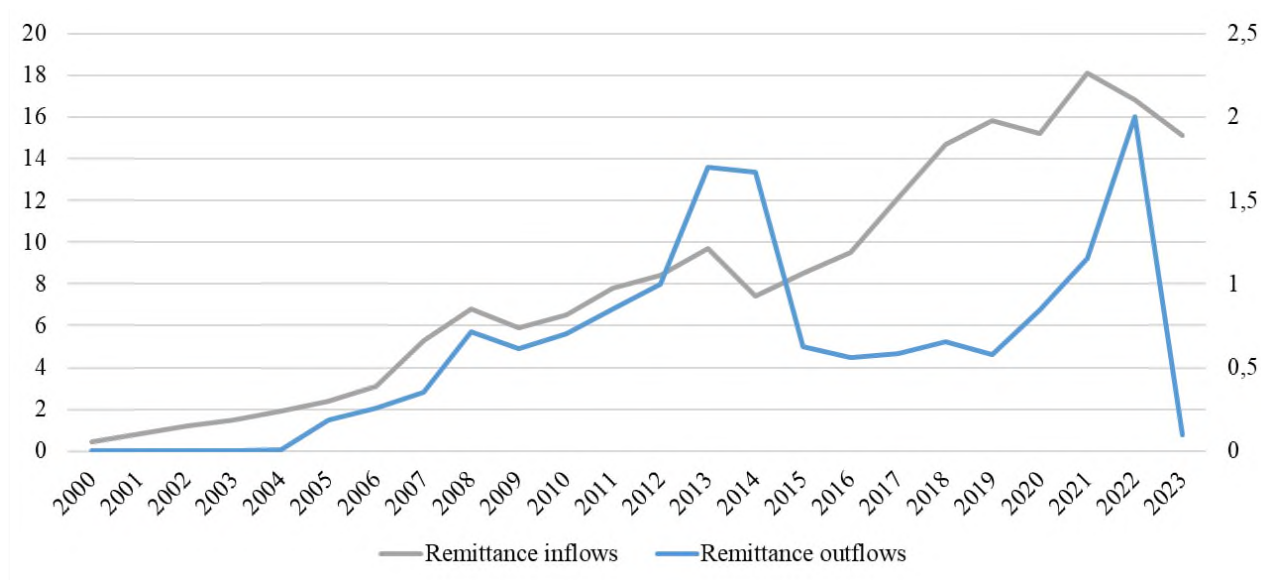

Рисунок 2.11 – Річні обсяги ремітенсів в Україну (*Remittance inflows*) та з України (*Remittance outflows*) 2000-2023 рр., млрд дол. США,

Джерело: побудовано автором на основі даних [21, 34]

Водночас обсяги грошових переказів з України також зазнавали змін, відображаючи коливання в структурі імміграційних потоків, економічної активності іноземців на території держави та специфіку внутрішньої регуляторної політики. У періоди політичної та соціальної нестабільності спостерігалось тимчасове скорочення обсягів таких переказів, що може свідчити про зменшення

притоку іноземної робочої сили або про адаптаційні труднощі осіб, які не мали змоги підтримувати фінансові зв'язки з країнами походження.

Пікові значення, які спостерігалися у 2021 р., змінюються протилежними тенденціями, які пов'язані із зростанням кількості вимушених мігрантів за кордоном та активізацією фінансової допомоги з боку діаспори в умовах збройної агресії на території приймаючих держав. Подальше зниження у 2023 р. відображає нові виклики, що виникли як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях, зокрема скорочення доходів трудових мігрантів, зміну пріоритетів витрат, обмеження трансфертів та загальне зниження економічної активності у країнах перебування. Результати проведеного опитування [64] свідчать, що більшість домогосподарств, що отримують гроші з-за кордону, витрачають їх на базові потреби (харчування, оплата житла, освіта дітей), що підвищує їх соціальне забезпечення. Зокрема у 2023 році майже половина зароблених за кордоном коштів спрямовувалася на потреби родини в Україні, що допомагає долати фінансові виклики війни. Цей ефект особливо важливий для сільських регіонів та західних областей, де міграція є одним із головних джерел доходу сімей (за оцінками, на заході України відносна частка отримувачів грошових переказів набагато вища, ніж у інших регіонах).

Поєднання масових від'їздів і мобілізації призвело до значного дефіциту робочої сили на внутрішньому ринку, (особливо в регіонах із високим рівнем відтоку населення); поглиблення нестачі кваліфікованих кадрів; зниження загального рівня людського капіталу. За оцінками ООН, з початку повномасштабної війни за кордон виїхало понад 1,7 млн зайнятих осіб, приблизно 10,6% дорослого населення [34]. У 2023 році майже 44% українських підприємств повідомили про кадрові проблеми саме через катастрофічне скорочення числа працівників. Дефіцит праці найбільш відчутний у сферах, пов'язаних з відбудовою та будівництвом, промисловістю, аграрним сектором та логістикою. Відновлення інфраструктури потребує будівельників і інженерів, в яких гостро відчувався брак. Водночас у постраждалих від війни областях ринок праці не відновився: у Донецькій та Херсонській областях кількість вакансій становить лише 10–20%

довоєнного рівня, ускладнюючи ринок праці. Нестача працівників змушує бізнес довше шукати кадри: за даними Job-сайтів, час пошуку вузькоспеціалізованого працівника тепер вимірюється тижнями чи місяцями. З іншого боку, ситуація стимулює залучення жінок до некласичних галузей (наприклад, більше українок стало водіями вантажівок чи машиністами), а також прискорює інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у нові професії.

Довготривала й масштабна еміграція призводить до демографічних змін та загострення соціальних проблеми, пов'язаних з розривом родинних зв'язків, емоційною ізоляцією дітей мігрантів, зменшенням народжуваності та демографічним старінням.

За дослідженням [33], вплив міграції на зміну чисельності населення України виявляється не менш вагомим, ніж традиційні демографічні чинники — народжуваність і смертність. Авторами було змодельовано чотири дослідницькі сценарії типу «що, якби» (табл. 2.2), які поєднують припущення щодо масштабів вимушеного переміщення, спричиненого війною, повернення мігрантів у контексті майбутнього відновлення та реконструкції, а також потенційних довгострокових міграційних тенденцій.

Таблиця 2.2 – Сценарії для демографічного моделювання населення України

Сценарій	Зміст
Тривала війна та незначне повернення <i>Long War and Low Return</i>	Довготривалий, інтенсивний конфлікт, який спричиняє зростання масштабів міжнародного переміщення, призводить до низького рівня повернення біженців і затягує економічне відновлення. Україна в цьому випадку залишається країною-експортером мігрантів, а переважна частина міграцій набуває постійного характеру. Рівень повернення надалі є низьким.
Постійна еміграція <i>Permanent Emigration</i>	«Коротка» війна, однак більшість українських біженців не повертаються впродовж наступного десятиліття. Україна після війни продовжує залишатися країною-джерелом еміграції з повільними темпами економічного зростання. Значна частка мігрантів у цьому випадку залишається за кордоном на постійній основі. Рівень повернення є низьким.
Циркулярна міграція <i>Circular Migration</i>	«Коротка» війна з поверненням більшості українських біженців впродовж наступного десятиліття. Україна зберігає статус країни-експортера трудової міграції при повільному економічному відновленні. Водночас повоєнна міграція набуває характеру циркулярної – з частими поїздками між країною походження і країнами призначення, що можливе завдяки змінам в інституційних умовах у країнах ЄС. Рівень повернення залишається високим.

Сценарій	Зміст
Міграційний перехід <i>Migration Transition</i>	«Коротка» війна з поверненням більшості українців. За умов активної підтримки з боку міжнародних партнерів Україна успішно відновлюється, забезпечуючи політичну та соціальну стабільність. Зростає попит на робочу силу, що сприяє залученню іноземних працівників в умовах проактивної міграційної політики. Україна повторює шлях окремих східноєвропейських країн і до 2030-х років перетворюється з країни-донора на країну-реципієнта мігрантів. Рівень повернення високий.

Джерело: [33]

Ці сценарії описують широкий спектр можливих варіантів майбутнього – від песимістичної моделі тривалої війни з затяжною кризою та повільним економічним відновленням до оптимістичної моделі короткої війни з швидким повоєнним відновленням і довгостроковим зростанням соціального, політичного та економічного потенціалу країни (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Порівняльна характеристика сценаріїв

Критерій	<i>Long War and Low Return</i>	<i>Permanent Emigration</i>	<i>Circular Migration</i>	<i>Migration Transition</i>
Завершення війни	Тривала війна (5 років)	Коротка війна (2023)	Коротка війна (2023)	Коротка війна (2023)
Еміграція після вторгнення	Зростання до 9 млн	Незначне зростання до 8 млн	Незначне зростання до 8 млн	Незначне зростання до 8 млн
Рівень повернення біженців	50% після завершення війни	80% після завершення війни	80% після завершення війни	80% після завершення війни
Повоєнна міграція	Висока, повільне відновлення економіки, постійна еміграція	Висока, постійна еміграція	Висока, циркулярна міграція	Зменшення, перехід до країни-приймача
Повернення емігрантів	35% за 5 років, 75% за 30 років	35% за 5 років, 75% за 30 років	65% за 5 років, 95% за 30 років	65% за 5 років, 95% за 30 років

Джерело: [33]

Для переведення якісних сценаріїв міграції у кількісні демографічні прогнози щодо майбутнього населення України, авторами дослідження було створено багатовимірну модель населення, яка генерує проєкції чисельності населення, починаючи з моменту повномасштабного вторгнення росії на початку 2022 р. до 2052 р. з кроком у п'ять років. Основні демографічні компоненти – народжуваність,

смертність і міграція – моделюються окремо. Вихідна чисельність населення розподіляється за п'ятирічними віковими групами на період у 30 років. Компонент міграції поділено на чотири складові: міжнародне переміщення, повернення біженців, повоєнна міграція та повторне повернення емігрантів.

У сценарії «Тривала війна та низьке повернення» рівень повернення біженців після війни становить 50%, тоді як у трьох інших сценаріях дорівнює 80%. Це відповідає середньому рівню повернення після масштабних міграційних криз у Європі, зокрема поверненню близько 75% біженців після воєн у колишній Югославії. У випадку затяжного конфлікту, як у Косові, цей рівень був нижчим.

Вагомою особливістю української міграції є гендерний дисбаланс: відповідно, повернення жінок часто пов'язане з перспективою возз'єднання з партнерами. У моделюванні враховано, що до жінок, які не повертаються, ймовірно, згодом доєднаються партнери, що зумовлює додатковий приплив чоловіків до країн перебування. За оцінками, кількість таких чоловіків може становити від 350 до 850 тисяч осіб. Прогнозування чисельності населення на основі різних сценаріїв демонструє вагомий вплив міграційних процесів на демографічну динаміку України (табл. 2.4, рис. 2.12).

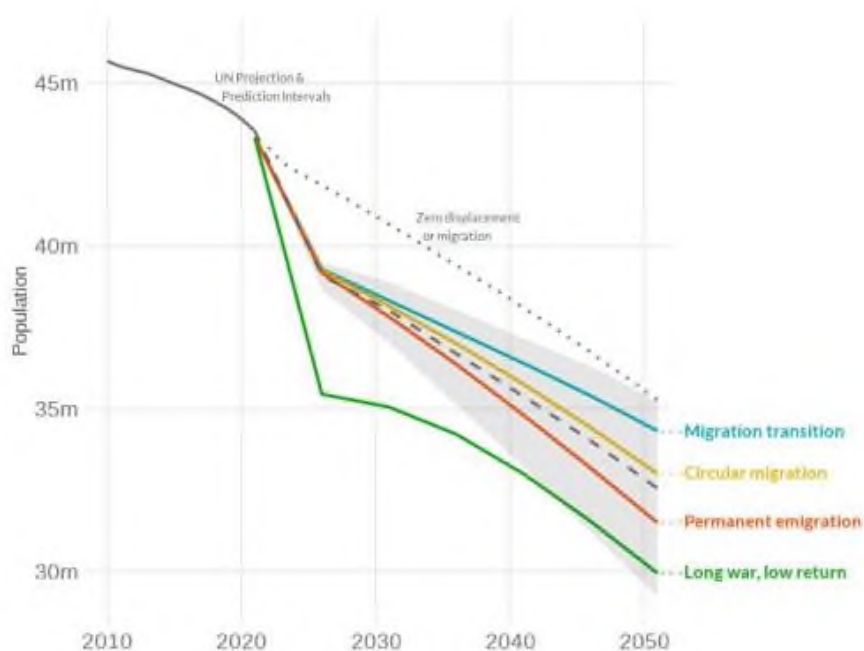

Рисунок 2.12 – Результати моделювання чисельності населення України до 2052 р.

Джерело: [33]

Таблиця 2.4 – Зміна чисельності населення України до 2052 р., млн осіб

Сценарій	2022	2027	2052	Абсолютна зміна	Відносна зміна (%)
Long War and Low Return	43,3	35,4	29,9	-13.4	-31%
Permanent Emigration	43,3	39,2	31,5	-11.8	-27%
Circular Migration	43,3	39,3	33,0	-10.3	-24%
Migration Transition	43,3	39,3	34,3	-9.0	-21%

Джерело: [33]

Міжнародне переміщення пришвидшує темпи скорочення населення за усіма можливими сценаріями, що обумовлює необхідність розробки та реалізації дієвої політики повоєнного повернення українців на основі позитивного міжнародного досвіду.

2.4. Напрями вдосконалення трудової міграційної політики України з урахуванням міжнародного досвіду та викликів сучасності

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України стала джерелом глибоких трансформацій у сфері державної міграційної політики, поставивши перед державою низку комплексних викликів гуманітарного, соціального, економічного та безпекового характеру. Як свідчать результати проведеного в пп. 2.2 аналізу, найбільш негативний вплив міграція чинить на демографічну ситуацію в країні, яка впливає на ринок праці та соціально-економічне становище. Війна стала потужним демографічним шоком, який активізував еміграційні потоки з країни та створює перешкоди до повернення біженців в короткостроковій перспективі.

Результати моделювання [33] підтверджують, що вплив міграції на демографічне майбутнє України є співставним за значущістю з народжуваністю та смертністю. Ще до повномасштабного вторгнення населення України зменшувалося, через низьку народжуваність і тривалі хвилі еміграції, війна різко пришвидшила ці процеси. Значна частка працездатних жінок і дітей покинула

країну, навіть у разі швидкого завершення війни та початку відновлення, темпи демографічного скорочення виглядають незворотними без радикальних змін. Ключовим викликом поряд з відтоком молоді є стрімке старіння населення. Збільшення частки осіб віком понад 60 років, поряд із зменшенням робочої сили, створює ризики для системи соціального захисту. Під впливом майбутніх хвиль повернення, реінтеграції, економічного розвитку та можливого вступу України до ЄС, структура населення може змінитися, однак уже зараз прогнозується, що Україна може втратити до третини населення до середини століття.

Оцінки Уряду щодо необхідної кількості працездатного населення, яке потрібно для відбудови України по завершенню війни, також передбачають реалізацію механізмів залучення як власних громадян (через повернення тимчасово переміщених), так і трудових мігрантів із-за кордону. За оцінками Державної служби зайнятості, у 2024 р. 37,5% підприємств відчували труднощі з укомплектуванням вакансій уряд прогнозує нестачу до 4,5 млн працівників впродовж наступного десятиліття [65].

Щоб знизити інтенсивність подальшої міграції та підготувати підґрунтя для повернення тисяч вимушених переселенців, вже сьогодні необхідно готувати системи працевлаштування, перепідготовки і соціальної підтримки, які є базовими елементами програм реінтеграція мігрантів.

Пер за все, варто відзначити відсутність в Україні комплексного нормативно-правового документу, який би визначав основну мету, задачі та механізми реалізації державної міграційної політики, особливо з урахуванням викликів глобалізації та воєнного часу. Певні питання міграційної політики регулюються окремими Законами України [54], зокрема Закон України «Про імміграцію» (2001), Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (2011), Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» (2015); Указ Президента «Про Концепцію державної міграційної політики» (2011) [58], Розпорядження кабінету міністрів України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» (2017) [63]. Водночас, в жодному нормативному документі немає визначення змістовного наповнення даної категорії.

В науковій літературі «міграційна політика» визначається як багатокомпонентна та цілеспрямована діяльність держави та соціальних інституцій, що реалізується через комплекс правових, адміністративних, фінансових та організаційних механізмів з метою регулювання міграційних процесів (рис 2.13). Вона виступає як система взаємопов'язаних інструментів, за допомогою яких держава впливає на характер, динаміку, якісний і кількісний склад міграційних потоків, забезпечуючи їх відповідність стратегічним пріоритетам соціально-економічного розвитку суспільства. Особлива увага у рамках такої політики приділяється попередженню негативних наслідків міграції та ефективному використанню її потенціалу в контексті реалізації євроінтеграційного курсу країни [40]. Як окремий напрям державної політики, вона інтегрує внутрішні та зовнішні аспекти впливу на міграційні явища, водночас будучи складовою політики народонаселення та механізмом регулювання чисельності й структури населення й трудових ресурсів. Таким чином, міграційна політика є невід'ємною частиною загальної системи соціально-економічного управління держави.

Рисунок 2.13 – Структура міграційної політики країни

Джерело: побудовано автором на основі [51, 40, 47]

Регулювання міграційних процесів в Україні здійснюється на основі положень Конституції, чинного законодавства та ратифікованих міжнародних договорів. Незважаючи на те, що держава є стороною ключових міжнародних документів у сфері прав людини та захисту біженців, національне законодавство лише частково охоплює спеціалізовані положення окремих міжнародно-правових актів, зокрема Конвенцій Міжнародної організації праці. Крім того, норми Глобального договору про безпечну, впорядковану та регульовану міграцію залишаються неповністю імplementованими в українські стратегії та нормативно-правову базу [52]. Актуальним викликом залишається відсутність комплексної державної політики щодо інтеграції мігрантів, яка б спиралася на достовірні статистичні дані, включала коротко- й довгострокові цілі та охоплювала всі категорії мігрантів. На додаток до цього, в Україні бракує локальних або муніципальних стратегічних планів інтеграції, попри міжнародний досвід, що наголошує на важливості залучення місцевих громад до формування ефективної інтеграційної політики.

Реакція держави має бути спрямованою на усунення деструктивних чинників, які обумовлюють міграційні процеси. Це потребує, перш за все, використання ефективних правових механізмів забезпечення державної міграційної політики. Аналіз сучасної літератури та джерел європейського права засвідчує наявність сталих тенденцій трансформації міграційної політики країн Європейського Союзу, що характеризується поступовим зменшенням акценту на засобах контролю міграційних процесів та посиленням ролі інструментів регуляторного характеру. Особлива увага приділяється налагодженню співпраці з державами походження мігрантів у межах партнерських і договірних механізмів.

У структурі міграційних потоків найбільш навантаженою категорією для країн-членів ЄС на сьогодні залишаються біженці, що обумовлює пріоритетність правового регулювання у цій сфері. Основними напрямками такого регулювання є встановлення загальноєвропейських стандартів щодо захисту прав осіб, які звертаються по притулок, а також розробка механізмів фінансової та технічної підтримки для держав, які здійснюють прийом таких осіб. Таким чином, сучасна

міграційна політика ЄС дедалі більше орієнтована на комплексне управління міграцією, що поєднує права людини з безпековими й інтеграційними підходами [47].

У грудні 2023 р. Європейський парламент та Рада ЄС досягли політичної згоди щодо ухвалення Пакту про міграцію та притулок. Це рішення кваліфікується як «історичне» та розглядається як вагомий крок уперед на шляху до формування спільної, цілісної системи управління міграційними процесами в межах ЄС. Досягнута угода охоплює п'ять основних регламентів, що є наріжними елементами оновленої нормативно-правової архітектури: регламент про скринінг, регламент *Eurodac*, регламент про процедуру надання притулку, регламент про управління міграцією та надання притулку, регламент щодо кризових ситуацій та форс-мажорних обставин [55]. У межах Пакту розвивається ще одна ініціатива, яка матиме безпосередній вплив на повернення українців додому – «Залучення навичок і талантів до ЄС» (*Attracting skills and talent to the EU*) [1].

Attracting skills and talent to the EU спрямована на формування привабливого, прозорого та ефективного середовища для легальної трудової міграції. У контексті демографічного старіння, нестачі кваліфікованої робочої сили та необхідності посилення глобальної конкурентоспроможності, ЄС послідовно трансформує свою міграційну політику у бік активного залучення навичок і талантів з третіх країн. Ключовим механізмом у цьому напрямі є *EU Talent Pool* – платформа, орієнтована на спрощення доступу до ринку праці ЄС для осіб, які шукають легальні канали міграції. Цей інструмент має забезпечити ефективне поєднання потреб роботодавців у державах-членах із наявними навичками й кваліфікаціями потенційних мігрантів, зокрема тих, які мають тимчасовий захист. Він також сприяє уникненню ризиків нелегальної міграції та експлуатації праці.

Крім того, переглянута Блакитна карта ЄС (*EU Blue Card*), яка встановлює спрощені умови для висококваліфікованих фахівців з третіх країн, включаючи скорочення вимог до контракту, визнання досвіду замість формальної освіти, а також розширення прав на возз'єднання сімей і міждержавну мобільність у межах ЄС. На додаток, Єврокомісія активно підтримує розвиток партнерств з державами

походження мігрантів у рамках програм «Мобільні партнерства» та «Діалоги щодо міграції», що передбачають взаємовигідне регулювання міграційних потоків та розвиток людського потенціалу в обох напрямках. Оновлена стратегія ЄС у сфері залучення талантів базується на балансі між економічними інтересами, гуманітарними зобов'язаннями та безпековими пріоритетами, формуючи комплексну політику, спрямовану на легальну, керовану та взаємовигідну мобільність. Порівняльний аналіз міграційних політик окремих країн наведено в дод. Б.

З урахуванням демографічних викликів, масштабної еміграції, втрати людського капіталу внаслідок війни та потреб повоєнного відновлення, Україні доцільно трансформувати власну міграційну політику в напрямі активного залучення іноземних талантів, кваліфікованої робочої сили й представників української діаспори. Європейський досвід, зокрема реалізація таких ініціатив, як *EU Talent Pool* та *EU Blue Card*, може стати цінним орієнтиром у формуванні відповідної національної моделі. При цьому програми заходів, які мають реалізовуватися в межах національної міграційної політики, повинні враховувати часові обмеження та бути розподіленими на оперативні (короткострокові реалізація 1-3 роки) та стратегічні (довгострокові, 5-10 років).

Першими кроками в удосконаленні підходів до регулювання міграційних процесів є нормативне спрощення процедури легальної імміграції робітників. Держава має продовжити законодавчі ініціативи 2023 р. (№ 2982-IX) щодо залучення трудових мігрантів в частині запровадження гнучких візових режимів, пільгових квот та «сезонні» ліцензії, особливо для агросектору та сфери будівництва. Адаптувати позитивний досвід Європейських країн (зокрема Польщі та Литви) щодо укладення угод із країнами Південної Азії чи Африки для регулярного постачання робочої сили.

Не менш важливою частиною міграційної політики, яка потребує першочергової реалізації є повернення фахівців та залучення української діаспори. Організація програм співпраці з діаспорою (ІТ, наука, медицина), спрощення визнання закордонних дипломів і трудового стажу, стимулювати спільні освітні

програми з міжнародними університетами в Україні. Вже зараз слід залучати «талановиту молодь» з-за кордону до участі в реконструкції країни. Втім, ця діяльність ускладнена безпековими ризиками та обмежена невизначеними термінами тривалості військових дій в майбутньому.

Стимулювання реєміграції неможливе без гарантій безпеки та соціального забезпечення. Чимало біженців втратили майно на території активних бойових дій, тому державі потрібно гарантувати мінімальні умови праці та житла, відновити критичну інфраструктуру та надати підтримку сім'ям, що повертаються. Прозоре інформування про працевлаштування й отримані послуги в Україні заохочуватиме мігрантів повернутися.

В стратегічній перспективі необхідно ухвалити Національну стратегію трудової міграції з чіткими цілями та механізмами моніторингу. Реформувати пенсійну та освітню системи так, щоб стимулювати демографічне зростання (субсидії на дітей, підтримка молодих сімей). Важливо впровадити «цільову мобільність», тобто навчальні програми, що передбачають повернення до України після завершення навчання, стажування чи обмін досвідом.

Розвивати програми перепідготовки для українців, що повертаються, особливо в сфері, дефіцитні під час відбудови (будівництво, ІТ, інженерія). Створити служби активного працевлаштування (онлайн-портали, біржі праці) та програми стажувань у держсекторі й інфраструктурних проєктах. Крім того, варто підвищити конкурентоспроможність праці в Україні через модернізацію підприємств, цифровізацію, податкові стимули для роботодавців, що інвестують у персонал, підвищення рівня оплати праці. Умови в Україні мають стати настільки привабливими, щоб іноземці прагнули «самореалізуватися» тут. Це включає боротьбу з корупцією, дотримання прав працівників та забезпечення свободи слова і підприємництва. Узагальнені рекомендації щодо вдосконалення міграційної політики України наведено в табл. 2.4.

Політика трудової міграції України має стати комплексною та гнучкою – поєднати заходи підтримки повернення з ініціативами для залучення нової робочої сили.

Таблиця 2.4 – Напрями вдосконалення міграційної політики України

Напрямок	Заходи та інструменти
Законодавство	Удосконалення законодавчої бази про працевлаштування іноземців (скорочення строків дозволів, захист контрактів, кримінальна відповідальність за нелегальне працевлаштування).
Залучення робітників	Укладення двосторонніх угод з країнами-постачальниками робочої сили. Запровадження програм «великого будівництва» з іноземними працівниками (тимчасові гостьові візи).
Мобільність і повернення	Спрощення режиму перетину кордону і сплати податків для заробітчан. Програми мотивації повернення (гранти, кредити, страхування) для фахівців, які працювали за кордоном.
Підтримка громадян	Розвиток системи соціального і психологічного супроводу для переселенців і реємігрантів (проекти ІОМ, UNDP). Забезпечення доступної відбудови житла та гарантій працевлаштування в Україні з гідною оплатою праці.
Кадрова політика	Створення державних центрів підготовки кадрів у галузях дефіциту з навчанням за сучасними міжнародними стандартами. Заохочення роботодавців до інвестування в персонал (субсидії, гранти).
Аналітика і моніторинг	Розбудова системи моніторингу міграції (комп'ютерні реєстри виїздів/повернень, опитування діаспори). Співпраця з міжнародними організаціями для розробки прогнозів демографічних сценаріїв.

Джерело: складено автором на основі [51, 40, 47, 47]

Ключовими факторами державної діяльності напрямку модернізації державної міграційної політики є прозорі правила візової політики, чіткі гарантії соціального захисту мігрантів, цілеспрямовані програми для висококваліфікованих кадрів та належний контроль за виконанням договорів про працевлаштування. Забезпечуючи безпеку та гідні умови праці вдома, Україна зможе поступово зменшити відтік, повернути таланти і залучити до відбудови як українську діаспору, так і іноземних фахівців.

ВИСНОВКИ

Проаналізовано генезис міжнародної трудової міграції крізь призму економічних теорій. Встановлено еволюцію наукових підходів – від неокласичних моделей, що акцентували увагу на різниці в доходах, до сучасних міждисциплінарних теорій, які враховують соціальні, інституційні та глобалізаційні фактори. Визначено, що кожна економічна школа – від класичної до інституціональної – зробила внесок у формування розуміння трудової міграції як складного соціально-економічного явища. Підкреслено, що сучасні теорії не відкидають попередні підходи, а інтегрують їх у комплексне бачення. Процеси глобалізації та зростаюча мобільність населення сприяли ускладненню міграційних моделей. Важливим є усвідомлення залежності теоретичних підходів від конкретного історичного та економічного контексту. Узагальнено, що теоретична база є фундаментом для формування ефективної міжнародної міграційної політики.

Визначено ключові фактори впливу трудової міграції на сучасну світову економіку. Доведено, що міжнародна трудова міграція чинить багатовекторний вплив на глобальні економічні процеси, зокрема через перерозподіл трудових ресурсів, зростання грошових переказів та активізацію транснаціональних зв'язків. Вона компенсує дефіцит робочої сили в розвинених країнах, одночасно зменшуючи соціальну напругу в країнах-донорах. Встановлено залежність стабільності ринку праці в окремих регіонах від політики щодо залучення мігрантів. Підкреслено роль міграції у посиленні взаємозалежності національних економік. Зафіксовано, що в умовах криз міжнародна мобільність праці може бути як амортизуючим чинником, так і джерелом нових викликів. Визначено необхідність координації політик на наднаціональному рівні. Сформульовано висновок про потребу в адаптивних механізмах управління міграційними потоками у глобальному вимірі.

Досліджено методичні підходи до оцінювання міграційних процесів. Узагальнено, що оцінка міжнародної трудової міграції потребує використання комбінації кількісних та якісних методів – економетричного аналізу,

демографічного прогнозування, моделей загальної рівноваги (CGE) тощо. Виявлено, що кожен з методів має свої обмеження, але при інтеграції забезпечує комплексну картину міграційних процесів. Встановлено активну роль міжнародних організацій (ОЕСР, МОМ, Євростат) у розробці методик і відкритті баз даних. Підкреслено актуальність сценарного підходу при розробці стратегій міграційного реагування. Наведено приклади успішного поєднання аналітичних підходів у дослідженнях впливу міграції на економіку країн. Визначено потребу у формуванні національної системи моніторингу на основі міжнародних стандартів. Підтверджено міждисциплінарний характер оцінювання як умову достовірності результатів.

Оцінено сучасні тенденції міжнародної трудової міграції у світовому масштабі. Фіксується зростання мобільності населення внаслідок глобалізаційних процесів, цифровізації та демографічних змін. Визначено, що основними напрямками є рух з країн Глобального Півдня до розвинених країн Європи, Північної Америки, Близького Сходу. Виявлено, що пандемія COVID-19 і війна в Україні суттєво вплинули на обсяги та географію міграції, посиливши значення вимушеної мобільності. Підкреслено, що трудова міграція набуває рис гнучкості, зокрема завдяки циркуляції, дистанційній зайнятості та мультиконтрактним моделям. Встановлено зростання конкуренції між країнами за висококваліфікованих працівників. Зазначено, що міграційні стратегії дедалі більше орієнтуються на довгострокове утримання мігрантів. Визначено необхідність реагування країн на зміни у глобальному ринку праці через адаптацію політик.

Проаналізовано сучасні процеси міжнародної трудової міграції в Україні. Констатовано збереження Україною статусу однієї з провідних країн-донорів трудових мігрантів. З 2014 року, особливо після 2022 року, зафіксовано зміну характеру міграції з переважно економічної на вимушену. Обсяг міграційних потоків зріс, а основні країни призначення – Польща, Німеччина, Чехія та Італія – посилили свою роль. Виявлено зміщення структури мігрантів на користь жінок та осіб працездатного віку з вищою освітою. Встановлено дефіцит актуальних

статистичних даних, що ускладнює управлінські рішення. Визначено високий рівень циркулярної міграції, що потребує нових підходів до її обліку. Наголошено на необхідності державного реагування шляхом формування гнучкої політики у сфері трудової мобільності.

Досліджено вплив міжнародних процесів трудової міграції на економічний розвиток України в умовах глобалізації та війни. Встановлено, що грошові перекази залишаються вагомим джерелом валютних надходжень і підтримки споживчого попиту в Україні. З іншого боку, масова еміграція фахівців створює ризики зниження продуктивного та інноваційного потенціалу. Визначено структурні дисбаланси на ринку праці, особливо в регіонах, що зазнали значних втрат людського капіталу. Підкреслено потребу у створенні умов для повернення трудових мігрантів і їх залучення до повоєнного відновлення економіки. Зафіксовано залежність національної економіки від міжнародної міграційної динаміки, що зумовлює потребу в інтеграції економічного та міграційного планування. Зазначено, що трудова міграція стала одним із механізмів адаптації населення до наслідків війни. Досвід інших країн доводить доцільність поєднання репатріаційних програм із стимулюванням реінтеграції.

Виявлено напрями вдосконалення трудової міграційної політики України з урахуванням міжнародного досвіду та викликів сучасності. Рекомендовано запровадити інтегровану систему моніторингу міграційних потоків, базовану на відкритих даних та міжнародних індикаторах. Підкреслено необхідність посилення партнерства з країнами призначення через угоди про мобільність, захист прав мігрантів і взаємне визнання кваліфікацій. Визначено доцільність створення умов для повернення висококваліфікованих працівників і їх залучення до секторів з високою доданою вартістю. Запропоновано формування цілісної державної політики щодо діаспори як джерела людського, соціального й інвестиційного капіталу. Встановлено важливість міжвідомчої координації міграційної політики з економічною, освітньою та соціальною. Наголошено на потребі впровадження багаторівневого управління – із залученням регіональних та місцевих структур. Підтверджено ключову роль адаптивної та проактивної політики у повоєнній

відбудові України.

Таким чином, результати дослідження підтверджують комплексний характер міжнародної трудової міграції як соціально-економічного явища. В умовах війни та глобальних трансформацій зростає роль адаптивної та активної міграційної політики, що поєднує науково обґрунтовані підходи, міжнародний досвід та внутрішні стратегічні цілі. Формування такої політики є ключовою умовою для мінімізації демографічних втрат, збереження трудового потенціалу та забезпечення сталого розвитку України в післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Attracting skills and talent to the EU. EUROPEAN COMMISSION. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A657%3AFIN&qid=1651223944578>
2. Bernstein, S., Diamond, R., Jiranaphawiboon, A. The Contribution of High-Skilled Immigrants to Innovation in the United States. Cato Institute 2023. Available at: <https://www.cato.org/research-briefs-economic-policy/contribution-high-skilled-immigrants-innovation-united-states>
3. Bueno, X., Prieto-Rosas, V. (2019) Migration Theories. Available at: https://ced.cat/wp-content/uploads/2019/09/Bueno_and_Prieto_Rosas__Migration_Theories_Preprint__2019.pdf (16.04.2025)
4. Chiaramello, D., Bongiardo, D., Dara, A., Cortinovis, R., Kajander, N. et al. Atlas of migration 2024. Publications Office of the European Union, 2024 Available at: <https://data.europa.eu/doi/10.2760/8592270>
5. de Valk, H., Acostamadiado, E., Guan, Q. and others. How to Predict Future Migration: Different Methods Explained and Compared. Available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-92377-8_28
6. Department of Economic and Social Affairs Statistics. Available at: <https://unstats.un.org/UNSDWebsite/>
7. Elsner, B. Does emigration increase the wages of non-emigrants in sending countries. IZA World of Labor. Available at: <https://wol.iza.org/articles/does-emigration-increase-wages-of-non-emigrants-in-sending-countries/long>
8. Engler, P., MacDonald, M., Piazza, R., Sher, G. Migration to Advanced Economies Can Raise Growth. Available at: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2020/06/19/blog-weo-chapter4-migration-to-advanced-economies-can-raise-growth>
9. Foreign workforce in the Gulf Cooperation Council. Statista. Available at: <https://www.statista.com/topics/9850/foreign-workforce-in-gcc>

10. Global Migration Database. Available at: <https://www.un.org/development/desa/pd/data/global-migration-database>
11. GTAP Models: Computable General Equilibrium Modeling and GTAP. Available at: https://www.gtap.agecon.purdue.edu/models/cge_gtap_n.asp
12. Hubbard, S. Fortune 500 Companies with Immigrant Roots Generated More Money Than the GDP of Most Western Nations. 29/08/2023. Available at: <https://immigrationimpact.com/2023/08/29/immigrant-fortune-500-companies-gdp/>
13. ILO Global Estimates on International Migrant Workers. International migrants in the labour force. Fourth edition. Available at: https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-12/MIGRANT%20%E2%80%93%20ILO%20Global%20Estimates%20on%20International%20Migrant%20Workers_WEB_0.pdf
14. In 2024, remittance flows to low- and middle-income countries are expected to reach \$685 billion, larger than FDI and ODA combined. Available at: <https://blogs.worldbank.org/en/peoplemove/in-2024--remittance-flows-to-low--and-middle-income-countries-ar>
15. International Migrant Stock 2024. Available at: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>
16. International Migration Outlook 2021 – OECD. Available at: https://www.oecd.org/en/publications/2021/10/international-migration-outlook-2021_ea4f9277.html
17. International Migration Outlook 2024 – OECD. Available at: https://www.oecd.org/en/publications/international-migration-outlook-2024_50b0353e-en.html
18. International migration. United Nations. Available at: <https://www.un.org/en/global-issues/migration>
19. Kramer, S. In some countries, immigration accounted for all population growth between 2000 and 2020. Pew Research Center. (2024). <https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/07/08/in-some-countries-immigration-accounted-for-all-population-growth-between-2000-and-2020/>
20. Migrants in transit through the Americas. Available at:

<https://lac.iom.int/en/interactive-dashboard-migrants-transit-through-americas>

21. Migration data portal. Available at: <https://www.migrationdataportal.org/dashboard>

22. Migration. Overview. The World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/migration/overview>

23. Monterroso, O., Vilán, D. Global Remittances Cycle. Available at: <https://www.federalreserve.gov/econres/notes/feds-notes/global-remittances-cycle-20250227.html>

24. Moodie, A. Nearly Half of Fortune 500 Companies Founded By Immigrants or Their Children. Available at: <https://www.boundless.com/blog/nearly-half-fortune-500-companies-founded-by-immigrants/>

25. Pryymachenko, Y. The Effect of Emigration on Unemployment in Source Countries: Evidence from the Central and Eastern European EU Member States. Lund University. Available at: <https://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/1778806>

26. Raihan, S. Assessing the Implications from Trade Liberalisation: Use of Different Methods and their Limitations. Available at: https://www.researchgate.net/publication/239931235_Assessing_the_Implications_from_Trade_Liberalisation_Use_of_Different_Methods_and_their_Limitations/figures?lo=1

27. Ramos, P. Gravity models: A tool for migration analysis. Available at: doi: 10.15185/izawol.239

28. Remittances (2024). The World Bank. – Огляд глобальних потоків грошових переказів мігрантів. <https://www.worldbank.org/en/topic/migration/brief/remittances-knomad>

29. Remittances Have Surpassed Foreign Direct Investment in Many Countries. Available at: <https://www.voronoiaapp.com/money/Remittances-Have-Surpassed-Foreign-Direct-Investment-in-Many-Countries-1232>

30. Remittances Slowed in 2023, Expected to Grow Faster in 2024. Migration and Development Brief 40 June 2024. World Bank Document Available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099714008132436612/pdf/IDU1a9cf73b51fcad1425a1a0dd1cc8f2f3331ce.pdf>

31. The Labour Market Effects of Immigration. The Migration Observatory. 24/03/2023. Available at: <https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/the-labour-market-effects-of-immigration/>

32. The United Nations Statistics Division. Demographic and Social Statistics Available at: <https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/sconcerns/migration/>

33. Ueffing, P., Adhikari, S., Goujon, A., Kc, S., Poznyak, O. et al., Ukraine's population future after the Russian invasion – The role of migration for demographic change, Publications Office of the European Union, 2023. Available at: <https://doi.org/10.2760/607962>

34. Ukraine datasets. Available at: <https://datacatalog.worldbank.org/search/collections/UKRAINE>

35. UN: 281 million migrants in 2020 - Rural Migration Blog. Available at: UN: 281 million migrants in 2020 - Rural Migration Blog | Migration Dialogue

36. Using “Big Data” to forecast migration. IOM - UN Migration. Available at: <https://medium.com/@UNmigration/using-big-data-to-forecast-migration-8c8e64703559>

37. World Migration Report 2024. Available at: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024>

38. World Population Prospects 2019. United Nations. Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/3841515?v=pdf>

39. Алексеева Т. І. Еволюція міграційних процесів крізь призму теорії міжнародних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 24, ч.1. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_1_2019ua/4.pdf (звернення 26.04.2025)

40. Білан А. М., Мельничук С. М. Державна міграційна політика України в умовах глобальних викликів: правові питання. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип.2(102). URL: DOI:10.33766/2524-0323.102.24-34 (звернення 02.05.2025)

41. Білокопитов В. Аналіз міграційних теорій і практик: у пошуках права на свободу. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 47. С. 9–15. DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.1> (звернення 23.04.2025)

42. В яких країнах Європи найбільше працевлаштованих біженців з України. Слово і діло. 20 листопада 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/20/infografika/suspilstvo/yakux-krayinax-yevropy-najbilshe-pracevlashtovanyx-bizhencziv-ukrayiny>

43. В яких країнах Європи найбільше українських біженців. 09.11.2022. URL: <https://marionetki.net/2022/11/09/v-yakih-krayinah-yevropi-najbilshe-ukrayinskih-bizhentsiv/>

44. Гнатюк В. Загальна теорія міграції крізь призму міждисциплінарних досліджень. *Політичні дослідження*. 2022. №2 (4). URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/4_Hnatiuk-1.pdf (звернення 24.04.2025)

45. Горбань, С., Біленко, О., & Трубнік, Т. Вплив міграційних процесів на економіку Екранії. *Економіка та суспільство*. 2023. 49. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-26> (звернення 02.05.2025)

46. Грищенко Н. І., Лясота Л. І. Теорії міграції населення та їх значення для вивчення міграційних настроїв у ХХІ ст. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 2 (50) 2021. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2021/2/4.pdf> (звернення 22.04.2025)

47. Дручек О.В., Яра О.С., Глобенко І.О. Міграційні процеси та міграційна політика у державах-членах єс: історія, сучасні тенденції правового регулювання. *Право та державне управління*. 2024. №2. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.39> (звернення 02.05.2025)

48. Жук Р. Статистичне моделювання зовнішньої трудової міграції з України до країн ЄС. *Економіка та суспільство*. 2023. №53. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-84> (звернення 20.04.2025)

49. Калініна С. П., Ланська С. П., Подунай В. В. Позиціонування України в сучасних міжнародних міграційних процесах. DOI: 10.15330/apred.1.20.19-31

50. Кількість українських біженців у ЄС зросла одразу у 19 країнах. Новина від 10.06.2024. URL: https://censor.net/biz/news/3493807/kilkist_ukrayinskyh_bijentsiv_zroslo_odrazu_u_19_krayinah_yevrosoyuzu

51. Кобець Ю., Мадрига Т. Державна міграційна політика України в умовах

повномасштабного вторгнення. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2023. Вип.48. с. 252-259. URL: DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.31> (звернення 03.05.2025)

52. Міграційна політика України щодо іноземців з урахуванням перспективи повоєнного відновлення. Право на захист. URL: <https://r2p.org.ua/page/doslidzhennia-mihratsiina-polityka-211123> (звернення 29.04.2025)

53. Муравйова І. А., Муравйов К. В., Неофіта Д. Б. Міжнародні та національні підходи до правової регуляції міграції та біженців: новітні виклики і тенденції. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-9\(9\)-255-267](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-9(9)-255-267) (звернення 01.05.2025)

54. Нормативно-правові акти у сфері трудової міграції. Міністерство економіки України. <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a54685ca-d775-4400-a1d0-3fd74db1e52a&title=NormativnopravovaBazaUSferiTrudovoiMigratsii>

55. Онуфрик М. Міграційна політика України: чи може ужитися в одному документі євроінтеграція і повернення українців? Рубрика. URL: <https://rubryka.com/blog/migration-policy-of-ukraine/> (звернення 02.05.2025)

56. Павлів-Самойл Н.П. Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): дис. на здоб. наук. ступ. доктора юридичних наук. Львів, 2021. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/dissertation/10144/disertaciyna-robota-na-zdobuttya-naukovogo-stupenya-doktora-yuridichnikh-nauk-pavliv-samoil-nadii.pdf> (звернення 20.04.2025)

57. Про зовнішню трудову міграцію. Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII (в редакції від 14.10.2023) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text>

58. Про Концепцію державної міграційної політики. Указ Президента України від 30 травня 2011 року № 622/2011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011#Text>

59. Про основні засади державної міграційної політики України (Друге читання). Проект Закону України від 14.07.2010 № 6705.

<https://ips.ligazakon.net/document/JF56900A?an=9>

60. Рабець О.І. Вплив міграції на економічний розвиток України під час військової агресії. *Габітус*. 2024. Вип. 62. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/62-2024/8.pdf> (звернення 03.05.2025)

61. Роговенко О. В. Теорії міграції: соціально-трудоий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 54. Т1. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc54/part_1/24.pdf (звернення 26.04.2025)

62. Статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (звернення 03.05.2025)

63. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р (в редакції від 19.01.2024 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>

64. Ушакова О., Оліфірук А. Фінансові можливості і передумови повоєнного економічного зростання України. URL: <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-1534/> (звернення 28.04.2025)

65. Черненко, Н. Міграційні процеси в умовах війни: шляхи розв'язання проблем. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. Вип.16, 229-235. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.30> (звернення 03.05.2025)

ДОДАТКИ

Таблиця А.1 – Порівняння основних теорій міжнародної трудової міграції

Теорія / підхід	Ключова ідея та положення	Основні представники
1	2	3
Класична школа (XVIII–XIX ст.)	Вільний рух праці як частина ринкової рівноваги; міграція сприяє ефективному розподілу ресурсів і вирівнюванню зарплат між регіонами. Економічні мотиви вважаються головними рушіями переселення.	А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус, Е.Г. Равенштейн
Неокласична теорія (сер. XX ст.)	Міграція як раціональний вибір індивіда, що максимізує дохід. Головна причина – різниця в рівнях заробітку та зайнятості між країною походження і призначення; мігрант порівнює вигоди та витрати переїзду. Результат – перелив трудових ресурсів до місць, де їх винагорода вища, аж до нової рівноваги.	Дж. Хікс, Дж. Тодаро, М. Тіджен, Дж. Сьястад, Г. Борхас
Кейнсіанський підхід (серед. XX ст.)	Держава активно впливає на міграцію: регулює потоки для досягнення повної зайнятості та економічної стабільності. Міграція розглядається як інструмент усунення дисбалансів, але не автоматичний: потрібні інститути (програми найму, двосторонні угоди). Наголос на тому, що ринок праці не саморегулюється досконало, отже без політики відбуваються ніші надлишку і нестачі робочої сили.	Дж. М. Кейнс, Л. Г. Льюїс
Марксистський та історико-структурний	Міграція як наслідок розвитку капіталізму, потреби капіталу в дешевій робочій силі. Нерівність між країнами «ядром» і «периферією» зумовлює переміщення праці з бідних регіонів до багатих. Міграція підтримує експлуатацію: мігранти – резервна армія праці, що стримує зростання зарплат. Світ-системна теорія: глобальна економічна інтеграція генерує міграцію з периферії до центру як складову світових взаємозв'язків.	К. Маркс, Ф. Енгельс, І. Валлерстайн, А. Портес, С. Сассен
Теорія сегментованого (дуального) ринку праці	Стійкий попит на іноземних працівників у низькому сегменті ринку праці розвинених країн. Місцеві працівники не бажають працювати за низьку платню чи в важких умовах, тому існує окремий вторинний сектор для мігрантів. Міграцію породжують «притягуючі» фактори – структурні потреби економіки приймаючої країни. Навіть при відсутності безробіття приймаюча сторона залучає мігрантів на непрестижні роботи.	М. Піоре, Е. Дерінгер, Ст. Косак
Нова економіка трудової міграції	Міграційне рішення приймається на рівні домогосподарства. Сім'я відправляє члена на заробітки, щоб диверсифікувати дохід і зменшити ризики від провалів локального ринку. Ремітенси – важливий мотив та результат. Успіх вимірюється покращенням добробуту родини, а не лише заробітком особи. Повернення мігрантів розглядається як частина стратегії (накопичити капітал і використати вдома).	О. Старк, Д. Блум, Дж. Тейлор, Х. де Гаас

Продовження таблиці А.1

1	2	3
Теорія соціальних мереж	Соціальні зв'язки між мігрантами та їхніми спільнотами підтримують і розширюють міграцію. Кожен мігрант створює мережевий ефект: знайомим вдома полегшується шлях для виїзду (нижчі витрати, менше ризику). Виникають ланцюгові міграції, діаспори. Мережі діють як свого роду «соціальний капітал», що сприяє подальшим потокам. З часом процес стає кумулятивним, самопідтримуваним, поки мережа не насититься або зовнішні обставини не зміняться.	Д. Массеї, Х. Еспіноза, Ч. Боудю, Ф. Фаусетт
Інституційна теорія (міграційні інститути)	Навколо міграційних потоків формуються інститути (як офіційні, так і тіньові), які починають сприяти продовженню міграції. Рекрутингові агентства, контрабандисти, НУО, мережі підтримки мігрантів – усі вони отримують вигоду або місію в продовженні переміщення людей. Ці посередники заповнюють розрив між великим попитом на міграцію (з боку потенційних мігрантів) та обмеженнями на офіційний виїзд. В результаті навіть за жорсткої політики контролю міграція триває, бо інституційна інфраструктура її підживлює.	Арістід Золберг, Д. Массеї Д. Кайл, Р. Коскін
Теорія кумулятивної каузальності	Кожна хвиля міграції змінює соціально-економічне середовище так, що наступні хвилі стають більш імовірними. Ефекти включають: зміни в розподілі доходів (ремітенси підвищують добробут частини сімей, інші теж прагнуть виїхати), зміни в культурі (міграція стає нормою поведінки), розвиток інфраструктури для міграції (транспорт, зв'язки), формування діаспор, що полегшують переїзд тощо. Процес набирає характеру самопідтримуваного циклу, позитивного зворотного зв'язку.	Г. Мюрдал, Д. Массеї, Дж. Арранго

Джерело: складено автором на основі [3, 39, 41,44, 46, 56, 61]

Таблиця Б.1 - Порівняльний аналіз міграційних політик ЄС, США та Канади

Аспект	Євросоюз (EU)	США	Канада
Регулювання	Спільні директиви і національні візові програми. «Blue Card» для висококваліфікованих фахівців. Діюча Директива про сезонних працівників спрощує доступ працівників агросектору. Введено Європейську Платформу з питань трудової міграції для координації.	Складна візова система по імміграційних категоріях: H-1B, H-2A/B (сезонна робоча сила), L-1 (внутрішньокорпоративні переведення) та ін. Багато процедур вимагають спонсорства роботодавця.	Бальна система – <i>Express Entry</i> за балами освіти/досвіду/мови. Провінційні номінації (PNP) дозволяють збирати спеціалістів регіонально. Спрощені програми Global Talent Stream, Atlantic Pilot. Акцент на залученні кваліфікованих людей для секторів з дефіцитом.
Захист прав працівників	ЄС гарантує іноземцям рівні трудові права з національними працівниками. Іноземці отримують соцзахист відповідно до законодавства країни перебування.	Іноземні працівники, оформлені легально, захищені федеральним трудовим законодавством. Однак довгочасні робітники без документів вразливі до експлуатації.	Трудове законодавство та профспілки забезпечують високий рівень захисту всіх працівників, включно з іммігрантами. Іноземні працівники (тимчасові чи постійні) отримують такі ж права, як канадці.
Залучення кваліфікованих кадрів	Залучення міжнародних талантів через програми «Blue Card» та національні схеми. Багато країн уклали двосторонні угоди для спрощення працевлаштування. ЄС також надає стипендії та гранти для залучення дослідників.	Зосереджується на STEM-спеціалістах через H-1B, O1 (виняткові здібності) та F-1 OPT (практика для студентів). Водночас система має жорсткі квоти, що призводить до черг та лотерей. Політичні дебати про розширення імміграції тривають.	Бальна система – високі бали отримують кандидати зі знанням мов і досвідом у сферах IT, науки, медицини. З 2025 р. планується приймати ~62% економічних іммігрантів сконцентрованих у критичних професіях.
Програми репатріації	Зазвичай не має прямих програм «повернення» трудових мігрантів, оскільки сам є регіоном прийому. ЄС більше фокусується на допомозі в реінтеграції (спільно з ІОМ) та контролі міграції через Директиву про повернення нелегальних мігрантів.	Програми добровільного повернення (через MOM) існують для нелегальних мігрантів. Не існує програм цілеспрямованого заклику трудових мігрантів повернутися. Основна увага – на адаптації іммігрантів у країні через соцпакети та працевлаштування.	Відсутні спеціальні програми для «зворотної» міграції. Канадські ініціативи («Returning Resident») швидше стосуються громадян, які повертаються з-за кордону. Для іноземців загальна модель – інтеграція через працевлаштування та навчання.

Джерело: складено автором на основі [39, 39, 41, 44, 46, 56, 61]